

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра економіки, підприємництва та готельно - ресторанної справи

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри

д.е.н., професор

_____ Володимир ЗАЙЧЕНКО

« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

на тему:

«Управління ресурсозбереженням на підприємстві

на прикладі ФГ "Гончаров"

с. Обертасово, Компаніївський р-н, Кіровоградська обл»

Management of resource saving at an enterprise

Виконала здобувач вищої освіти

2м курсу, групи ЕП-22МЗ-1,4

ОПП «Економіка підприємства»

спеціальності 051 «Економіка»

_____ Петрова А.О.

« ____ » _____ 20__ р.

Керівник роботи: к.е.н., доцент

_____ Запирченко Л.Д.

« ____ » _____ 20__ р.

Рецензент _____

Кропивницький

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет центр заочної та дистанційної освіти

Кафедра Економіки, підприємництва та готельно - ресторанної справи

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма «Економіка підприємства»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри економіки,
підприємництва та готельно-
ресторанної справи

д.е.н., проф. Володимир ЗАЙЧЕНКО

«_____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Петровій Анні Олександрівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи «Управління ресурсозбереженням на підприємстві (на прикладі ФГ «Гончаров»)»

2. Керівник роботи Запірченко Людмила Дмитрівна, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання студентом роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою кваліфікаційної роботи є формування ефективного механізму забезпечення ресурсозбереження агропідприємств та визначення практичних рекомендацій щодо удосконалення концепції ресурсозбереження агросфери. Завдання: дослідити теоретичну сутність поняття ресурсозбереження, індикатори ефективності ресурсозбереження на аграрних підприємствах, проаналізувати фінансово-економічний стан підприємства; провести аналіз видових показників ефективності підприємства; визначити напрямки та заходи удосконалення системи ресурсозбереження в агросфері.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Ознайомлення з літературними джерелами	02.09.23	
2	Написання вступу та першого розділу «Концепція формування ресурсозберігаючого механізму агропідприємств»	21.09.23	
3	Написання другого розділу «Аналіз системи управління фінансового стану ФГ «Гончаров»	11.10.23	
4	Написання третього розділу «Рекомендації щодо вдосконалення системи управління ресурсозбереженням в агропідприємствах»	12.11.23	
5	Оформлення кваліфікаційної роботи	06.12.23	
6	Перевірка кваліфікаційної роботи на унікальність та виявлення академічного плагіату	10.12.23	
7	Підготовка ілюстративного матеріалу, отримання відгуку наукового керівника, зовнішньої рецензії, підготовка до захисту	10.12.23	

Дата видачі завдання

«___» _____ 2023 р.

Керівник роботи _____
(підпис)

_____ Запірченко Л.Д.

Завдання прийняте до виконання

«___» _____ 2023 р.

Здобувач _____
(підпис)

_____ Петрова А.О.

АНОТАЦІЯ

Петрова А. О. Управління ресурсозбереженням на підприємстві (на прикладі ФГ «Гончаров»)»: Випускна кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за ОПП «Економіка підприємства» зі спеціальності 051 – «Економіка» / Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький, 2023.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, інформаційну базу дослідження.

У першому розділі визначено поняття та значення ресурсозбереження в агросфері, інструменти оцінки його рівня та зарубіжний досвід ресурсозбереження на підприємствах.

У другому розділі роботи визначено організаційні характеристики та види діяльності підприємства; проведено аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища фермерського господарства та визначено динаміку фінансово-господарської діяльності господарства.

Третій розділ роботи висвітлює питання удосконалення системи управління ресурсозбереженням в агропідприємствах, зокрема, питання стимулювання та формування програми ресурсозбереження в агросфері.

Ключові слова: агросфера, ресурси, ресурсозбереження, використання ресурсів, господарська діяльність, планування використання ресурсів

ANNOTATION

A. Petrova. Management of resource saving at an enterprise: Graduation qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education at the OPP "Economics of the enterprise" with specialty 051 - "Economics" / Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi, 2023.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the goal, task, object and subject, information base of the research.

The first chapter defines the concept and meaning of resource conservation in the agricultural sector, tools for assessing its level, and foreign experience of resource conservation at enterprises.

In the second section of the work, the organizational characteristics and types of activities of the enterprise are defined; an analysis of the internal and external environment of the farm was carried out and the dynamics of the financial and economic activity of the farm was determined.

The third section of the work highlights the issue of improving the resource conservation management system in agricultural enterprises, in particular, the issue of stimulation and formation of the resource conservation program in the agricultural sector.

Key words: agriculture, resources, resource conservation, resource use, economic activity, resource use planning.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1. КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО МЕХАНІЗМУ АГРОПІДПРИЄМСТВ	9
1.1. Поняття та значення ресурсозбереження в агросфері	9
1.2. Інструменти оцінки рівня ресурсозбереження	13
1.3. Зарубіжний досвід політики ресурсозбереження	17
2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ФГ «ГОНЧАРОВ».....	26
2.1. Оцінка системи управління та дохідності фермерського господарства...	26
2.2. Оцінка внутрішнього та зовнішнього середовища ФГ «Гончаров»	34
2.3. Динаміка показників фінансового стану господарства	40
3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯМ В АГРОПІДПРИЄМСТВАХ.....	44
3.1. Концепція покращення використання земельних, трудових та технічних ресурсів в агропідприємствах.....	44
3.2 Економічний механізм стимулювання ресурсозбереження в переробних галузях АПК	59
3.3. Концептуальні засади формування програми ресурсозбереження в агросфері.....	70
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Актуальність теми. Внаслідок багаторічних реформ аграрний сектор опинився в складних економічних умовах, що призвело до дефіциту фінансових і матеріально-технічних ресурсів та цінового диспаритету на шкоду сільському господарству. У процесі споживання природних ресурсів для досягнення економічних цілей людина впливає і змінює природне середовище, створюючи дисбаланс у тандемі співіснування з природою. Тому одним із головних викликів сьогодення є врівноваження цього впливу шляхом збалансування продуктивних принципів природокористування з принципами ресурсозбереження з метою примноження запасів природних ресурсів та їх раціонального споживання.

У учасній економічній ситуації дефіцит сировини значно збільшився. Тому основним джерелом задоволення зростаючих потреб господарського комплексу в сировині, паливі та енергії має стати економне використання ресурсів, яке слід розглядати як головну передумову ефективності виробництва та подальшого розвитку. Саме тому стратегія розвитку національної економіки передбачає принципово нову орієнтацію на джерела економічного зростання.

Підвищення ефективності ресурсозбереження вимагає перегляду та адаптації систем управління і створює умови для подальших позитивних змін. Цим і пояснюється актуальність обраної теми.

Метою кваліфікаційної роботи є розгляд теоретичних, методичних та практичних питань щодо управління ресурсозбереженням підприємства.

Для досягнення мети в роботі поставлені та послідовно виконані такі завдання:

- розкрито економічну сутність поняття «ресурсозбереження» та його значення у забезпеченні конкурентоспроможності агропідприємств;
- висвітлено інструменти оцінки рівня ресурсозбереження підприємства;

- надано загальну економічну характеристику та досліджено склад, структуру, наявність та ефективність використання головних ресурсних складових процесу агровиробництва;
- обґрунтовано деякі заходи вирішення проблем ресурсозбереження в агросфері.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні і прикладні проблеми управління ресурсозбереженням на підприємстві.

Об'єктом дослідження є виробничі процеси, використання ресурсів господарства та система ресурсозбереження ФГ «Гончаров».

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

– набула подальшого розвитку концепція формування системи ресурсозбереження аграрного підприємства на основі використання інструментів управління та раціоналізації використання ресурсів та оптимізації управління ресурсами в аграрному секторі з метою обґрунтування управлінських рішень для більш ефективного використання ресурсів аграрними підприємствами.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці пріоритетних ресурсозберігаючих заходів в агросекторі та розробці напрямків вдосконалення адаптивного механізму комплексного стимулювання ресурсозбереження.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, особливо, аналіз, порівняння й узагальнення. Використання сучасних методів досліджень забезпечує достовірність та обґрунтованість отриманих результатів у світлі розвитку наукових знань.

Інформаційною базою роботи є законодавчі та нормативні акти, матеріали наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, які аналізують проблематику забезпечення матеріальними ресурсами аграрних підприємств, господарсько-фінансова звітність ФГ «Гончаров» за 2020-2022 роки.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел. Структура роботи відбиває характер логіки дослідження та особливості розробки наукової проблеми. Основний зміст дипломної роботи викладено на 93 сторінках. Кваліфікаційна робота містить 19 таблиць та 18 рисунків. Список використаних джерел містить 46 позицій.

1. КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО МЕХАНІЗМУ АГРОПІДПРИЄМСТВ

1.1. Поняття та значення ресурсозбереження в агросфері

Рациональним природокористуванням визнається використання конкретних ресурсів шляхом підтримання екологічної рівноваги навколишнього середовища та його відтворення в необхідних масштабах [29]. Одним з основних аспектів раціонального природокористування є перехід до планування та управління, що через узагальнені нормативи, такі як [24], зобов'язує враховувати допустимий рівень впливу матеріального виробництва на навколишнє середовище при споживанні природних ресурсів:

- ліміти споживання природних ресурсів;
- ліміти на викиди та скиди забруднюючих речовин;
- ліміти на розміщення відходів;
- показники ефективності та комплексності використання природних ресурсів.

Наразі світ перебуває у шостому технологічному укладі (з 2010 року). Розвиток цього технологічного укладу в основному пов'язаний з розвитком нанотехнологій для перетворення матеріалів та використанням біотехнологій, насамперед мікробіоелектроніки [7].

Раніше лідерами технологічного укладу були промислово розвинені країни на чолі з США, ЄС та Японією, але в останні роки вони активно переміщують свої найбільш трудомісткі, ресурсоємні та екологічно шкідливі виробництва до Китаю, Південно-Східної Азії та Латинської Америки, залишаючи на своїй території лише найбільш прибуткові сфери послуг.

У розвинених економіках спостерігається стійка тенденція до розвитку шостого технологічного укладу з використанням досягнень високотемпературної надпровідності, генної інженерії, наноелектроніки, мультимедійних інтерактивних інформаційних систем тощо, а також

зростання ролі наукомістких та ресурсозберігаючих технологій і виробництв. Така ситуація чітко свідчить про те, що технологічна структура національної економіки України фактично погіршується. Підвищення ефективності використання сировинних і виробничих ресурсів та перехід до маловідходних і безвідходних технологій є основними умовами забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення [7].

В економічній літературі не існує єдиного технічного визначення ресурсозбереження, який би відображав зміст ресурсозберігаючого сільського господарства. Одні вчені розглядають ресурсозбереження як виробничі відносини щодо раціонального використання ресурсного потенціалу, інші вважають, що ресурсозбереження – це ефективне використання матеріальних ресурсів. У науковій літературі поняття "ресурсозбереження" зазвичай трактується як раціональне використання ресурсів, ресурсоефективність, ресурсозбереження та ефективне використання ресурсів [4, 9, 11]. Ресурсозбереження – це порівняння з еталонним значенням, яке зменшує витрати ресурсів для виробництва продукту (роботи) заданої якості [1]. Ефективне використання ресурсів – досягнення економічно обґрунтованої результативності використання ресурсів при сучасному рівні розвитку техніки та технології. Поняття ресурсозбереження трактується як здійснення правових, наукових, виробничо-технічних та економічних заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсів та залучення до господарського обороту відновлюваних енергетичних ресурсів [5].

На основі узагальнення поглядів науковців на сутність ресурсозбереження логічно зробити висновок, що існують певні розбіжності у трактуванні цього поняття. Можна виділити найбільш поширені підходи до оцінки змісту цього економічного явища. Згідно з першим підходом, ресурсозбереження розглядається як комплексний процес економії суспільних витрат праці, що досягається шляхом збалансованого економічного розвитку. Другий підхід розглядає ресурсозбереження як

систему заходів, спрямованих на раціоналізацію використання ресурсів у виробництві. Цей підхід ґрунтується на оцінці співвідношення між витратами ресурсів і кінцевими результатами виробництва та споживання. Третій підхід у визначенні поняття "ресурсозбереження" передбачає, що основна увага має бути зосереджена на характеристиках технічних процесів, які мінімізують споживання ресурсів.

Для того, щоб підкреслити внутрішню природу ресурсозбереження, розглядатимемо це економічне явище як систему, що включає наступні елементи:

- об'єкт ресурсозбереження;
- тематика ресурсозбереження
- місце, де здійснюється ресурсозбереження;
- мета ресурсозбереження.

Об'єкт ресурсозбереження. Ефективність використання матеріальних ресурсів, тобто співвідношення між витратами цих ресурсів і кінцевим результатом виробництва і споживання та продуктивності праці, на рівень якої безпосередньо впливає рівень технологічного розвитку. Найбільш доцільно розглядати всі види економічних ресурсів як об'єкти ресурсозбереження.

Проблеми ресурсозбереження. Дотримання принципів економічного управління з двома альтернативними цілями [18]:

- 1) досягнення певного (запланованого) результату з мінімальними витратами - принцип мінімізації;
- 2) досягнення максимального результату при заданій кількості ресурсів - принцип максимізації.

Де застосовується ресурсозбереження. Процес ресурсозбереження розглядається по відношенню до стадії виробництва.

Таким чином, в рамках ресурсозбереження розглядаються наступні етапи використання ресурсів: природокористування, виробництво, реалізація та споживання.

Цілі ресурсозбереження. У мікроекономічному підході процес ресурсозбереження мотивується досягненням певних прогресивних результатів з точки зору ефективності фінансової та виробничої діяльності організацій ринкової економіки [32]. Макроекономічний підхід розглядає цілі ресурсозбереження з точки зору економіки в цілому (єдиної системи, в якій взаємодіють підприємства з різними формами власності та функціонують ринки капіталу, товарів, послуг і факторів виробництва), а не конкретного суб'єкта господарювання. Відповідно до цього підходу, ресурсозбереження має забезпечити задоволення потреб національної економіки в обмежених ресурсах, підвищити ефективність економіки та збільшити темпи національного розвитку [10].

Отже, ресурсозбереження – це система заходів, спрямованих на стабілізацію загального споживання ресурсів на всіх стадіях ресурсного циклу з метою отримання максимального корисного ефекту від їх використання за умови забезпечення безпеки країни, екосистем, територій, підприємств і людей.

Ресурсозбереження в агропромисловому комплексі – це науково обґрунтоване споживання та економія техніки, енергії, землі, клімату, матеріалів, праці, грошових коштів та інших виробничих ресурсів на основі науково-технічного прогресу, переходу сільського господарства на агроландшафтні методи ведення господарства, технологічної модернізації галузі та забезпечення динамічного розвитку агропромислового комплексу країни. В.

У сільськогосподарському виробництві нова парадигма ресурсозбереження означає орієнтацію на досягнення стійкої еколого-економічної рівноваги, а не на використання антропогенних факторів виробництва в оптимальних кількостях [13]. Новітня парадигма ресурсозбереження в сільському господарстві передбачає оптимальне поєднання біологічних і наукових технологій в інтенсивному землеробстві та тваринництві.

У цьому контексті можна виділити два основні напрямки ресурсозбереження:

1) використання, розвиток і поширення ресурсозберігаючих технологій. Це означає зменшення споживання природних ресурсів і сировини на одиницю продукції за рахунок удосконалення організації виробництва та підвищення рівня і глибини переробки;

2) зниження технологічної складності в інформаційних технологіях, відмова від старих технологій і заміна їх новими, забезпечення життєдіяльності суспільства на основі застосування науково-технічних досягнень та інтелектуалізації праці, підвищення продуктивності праці за рахунок розвитку і поширення наукомістких технологій та управління ресурсами (особливо фінансовими), виробництвом, науково-дослідними і дослідно-конструкторськими розробками та мережами збуту. Реалізація активної та ефективної інноваційної політики, яка сприяє радикальним і ефективним інноваціям.

Ресурсозбереження можна досягти на таких рівнях національної економіки: мікроекономіка (підприємства); міжгалузеві економічні відносини (мезоекономіка) (включаючи ті, що об'єднані у великі комплексні сектори); макроекономіка (національна економіка в цілому).

1.2. Інструменти оцінки рівня ресурсозбереження

Суть організації ресурсозбереження полягає в тому, що сільське господарство має багато галузей, які умовно поділяються на два основні сектори - рослинництво і тваринництво, до кожного з яких застосовуються відповідні методичні підходи [6]. Крім того, різні сектори використовують різні виробничі ресурси. Хоча багато ресурсів, таких як земля, вода, трудові та технологічні ресурси, є спільними для всіх секторів національної економіки, існують також види ресурсів, які є специфічними для певних секторів і мають значний вплив на сталий розвиток. Наприклад, у рослинництві важливими є науково обґрунтовані обсяги внесення

мінеральних та органічних добрив, хімічних засобів захисту рослин та якості насіння; у тваринництві - тип та якість кормів, збалансованість вмісту протеїну та медикаментів [14].

Можливість реалізації такого підходу пов'язана зі споживанням матеріальних ресурсів. Досягнення цього завдання вимагає нового підходу до регулювання використання ресурсів. Донедавна багато видів ресурсів вважалися невідновлюваними. На сучасному рівні науково-технічного розвитку існує можливість їх промислового відтворення у великих кількостях за допомогою відповідних технологій.

У загальному вигляді ця класифікація показана на рисунку 1.1.

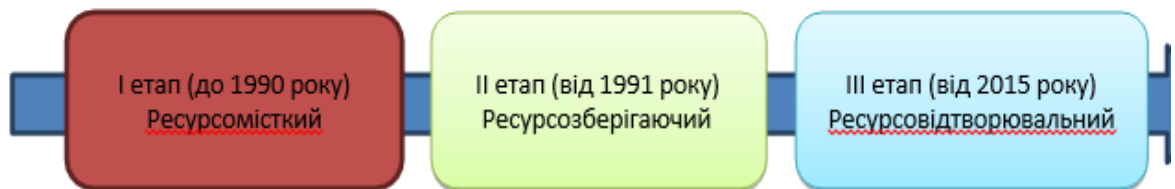

Рисунок 1.1 – Класифікація періодів ресурсокористування

Зміст фази відтворення ресурсів не перешкоджає подальшому розвитку в напрямку традиційного ресурсозбереження, а навпаки, посилює і реалізує завдання створення засобів відтворення ресурсів, нових форм господарювання та економічної політики. Приблизно це можна узагальнити в наступних часових рамках: 2015-2035 рр. За 20 років до 2025 р. будуть створені і переважно впроваджені технології відтворення ресурсів і нові форми організації виробництва у сфері використання матеріальних ресурсів.

Традиційна оцінка рівня ресурсозбереження базується на використанні ресурсно-витратного підходу [11]. У більшості випадків для розрахунку обсягу понесених витрат використовуються показники, що відображають обсяг фактично використаних ресурсів, а не витрат [9]. Це пов'язано з тим, що ресурси перетворюються на витрати в процесі їх споживання. Тому різні індикатори ефективності використання ресурсів повинні бути охарактеризовані з точки зору їх ідентифікації:

- 1) інструментів для оцінки рівня економії ресурсів;
- 2) ідентичності або відмінності між показниками ресурсозбереження та показниками ресурсоефективності.

Класичні загальні та часткові показники ресурсоефективності є основою для формування показників ресурсозбереження та визначення резервів підвищення ефективності використання ресурсів залежно від їх виду, тоді як специфіка формування показників для оцінки рівня ресурсозбереження має визначатися. Специфіка формування показників для оцінки рівня ресурсозбереження має визначатися тим, що:

- 1) життєвий цикл продукції повинен розглядатися повністю або поетапно;
- 2) застосуванням показників, розрахованих на основі збору ресурсів;
- 3) остаточна оцінка рівня ресурсозбереження здійснюється за допомогою комплексного показника.

Інструментом оцінки рівня ресурсоефективності є показник ресурсоемності продукції за стадіями життєвого циклу продукції або як узагальнений показник ресурсоефективності протягом усього життєвого циклу. Залежно від способу формування показники ресурсоемності продукції можна поділити на абсолютні, структурні та відносні. Комплексним показником рівня ресурсозбереження може бути інтегральна матеріаломісткість, що визначається як відношення загальних витрат ресурсів до обсягу виробництва продукції в галузі [16]. Комплексний показник – це витрати всіх матеріальних ресурсів на одиницю вартості всієї продукції землеробства, тваринництва та сільського господарства в цілому. На сучасному етапі переходу виробничих відносин та організації виробництва на ринкові засади важливим показником матеріаломісткості в сільському господарстві є норматив матеріальних витрат.

Методика розробки нормативів матеріаломісткості для сільського господарства пропонує поетапне вирішення цієї проблеми. В економічній науці пропонується здійснювати процес формування нормативу матеріаломісткості сільськогосподарської продукції за певними етапами [36].

Зокрема, на першому етапі формується динамічний ряд фактичних рівнів матеріаломісткості; на другому - розраховуються ці показники методом екстраполяції; на третьому - розробляються середньодобові прогнози матеріальних витрат на всі види продукції та послуг, які включають перспективну технологічну карту на рівні господарства; на четвертому - порівнюються розрахункові матеріальні витрати з екстрапольованими даними динамічного ряду і на п'ятому - за необхідності коригуються розрахункові норми матеріальних витрат. Слід підкреслити, що розробка розрахункових норм матеріальних витрат для різних видів продукції та послуг є трудомістким і складним процесом. Складність пов'язана з обмеженістю інформації про види номенклатури ресурсів у статистичній звітності. Тому наявність та споживання багатьох матеріальних ресурсів необхідно визначати на основі даних первинного обліку.

Виходячи з вищезазначених особливостей ресурсозбереження як системи, показники ресурсоемності розробляються відповідно до виду використовуваного ресурсу, стадії ресурсного циклу, на якій ресурс споживається, та технічних характеристик виробничого процесу.

Ресурсоемність можна визначити за допомогою наступного рівняння:

$$R = J_j + V_t + I_\Phi + K_m, \quad (1.1)$$

де R – ресурсомісткість – відношення вартості ресурсів до вартості валової продукції;
 J_j – землемісткість – відношення нормативної оцінки землі до вартості валової продукції;
 V_t – трудомісткість – відношення фонду заробітної плати до вартості валової продукції;
 I_Φ – фондомісткість – відношення середньорічної вартості основних фондів до вартості валової продукції;
 K_m – матеріаломісткість.

Складовими ресурсоемності є наступні показники: щільність землекористування; трудомісткість; капіталомісткість; матеріаломісткість.

1.3. Зарубіжний досвід політики ресурсозбереження

У системі заходів, спрямованих на побудову постіндустріального суспільства в Україні, сільське господарство як галузь, що підлягає державному регулюванню у світі, має дуже важливе значення [8]. Доходи працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, становлять близько чверті доходів працівників суміжних галузей агропромислового комплексу. Тому основною турботою держави є підтримка доходів сільськогосподарських виробників через ціни, податки, кредити та інші засоби. У США, країні з найбільш розвиненим аграрним сектором, система державного регулювання формувалася майже століття. Державна підтримка сільського господарства в Європі розпочалася пізніше - у 60-х роках ХХ століття. Проте напрями та механізми її впливу є подібними до тих, що діють у США [330]. Країни Північної Америки, такі як Канада, розробили власні моделі державного регулювання, які по суті схожі на американську, але відрізняються в деяких аспектах. Схожі моделі існують в Австралії, Новій Зеландії, Бразилії, Аргентині, Китаї та інших країнах. Однак для того, щоб запозичити деякі елементи цієї моделі, прийнятні для України, необхідно поглиблено вивчити досвід США як найбільш успішної моделі.

На сьогодні державна підтримка охоплює близько 50% сільськогосподарського виробництва в США, 70% - в ЄС, 55% - в Канаді, 60% - в Бразилії та Аргентині [37]. У США державне регулювання в основному базується на обсягах виробництва, і сільськогосподарські виробники отримують державну підтримку залежно від типу культури. Основними культурами є пшениця, рис, кукурудза, бавовна, тютюн і арахіс [336]. Виробництво цих культур є переважно директивним, але оскільки вони не є продуктами, що швидко псуються і можуть зберігатися протягом тривалого часу, часто накопичуються великі нереалізовані запаси. Ця продукція підлягає державному регулюванню. Для інших сільськогосподарських продуктів (таких як соя, цукор-сирець і молоко для

переробки) США використовують певні форми державної підтримки (наприклад, державні замовлення на фрукти, молоко та овочі) [40].

Моделі державного регулювання в США включають використання специфічних інструментів, таких як заставні операції, операції з продажу, гарантовані ціни та прямі виплати виробникам. Використання цих інструментів залежить не тільки від обставин часу, але й від стратегічних цілей національної економіки [34].

У Сполучених Штатах заставні та закупівельні операції практикуються з 1930-х років. Коли ціни на сільськогосподарську продукцію падають, уряд через Товарну кредитну корпорацію купує і зберігає сільськогосподарську продукцію фермерів як заставу або надає кредити під заставу сільськогосподарської продукції і викуповує її назад. У цьому випадку ціна застави та ціна викупу визначаються відповідно. Коли ціни високі, система застави і зворотного викупу не працює, оскільки фермерам вигідніше продавати свою продукцію на відкритому ринку [35].

У багатьох розвинених західних країнах (до вже згаданих слід додати ЄС та Японію) гарантовані ціни на окремі види сільськогосподарської продукції були запроваджені як найбільш ефективний метод державного регулювання. Однак моделі цінового регулювання в різних країнах відрізняються. Наприклад, у США прийнята система "подвійних цін". Одна ціна - це індексна ціна або цільова ціна, яка встановлюється Конгресом США кожні п'ять років. Значення індексної ціни приблизно відповідає середній ринковій ціні за останні три-п'ять років. Інша - поточна ринкова ціна. Різниця між цими двома цінами - індексною та ринковою - визначає розмір компенсації, що виплачується фермерам [35]. У Західній Європі існує два типи гарантованих цін. Це контрольована ціна (ціна підтримки) та довідкова ціна. Остання застосовується до країн, що розвиваються, і має протекціоністський характер. Вона включає в себе транспортні витрати і тарифи [38].

Інший спосіб, яким уряди регулюють виробництво, - це маніпулювання посівними площами різними способами. Зазвичай це означає скорочення посівних площ під певними культурами, за які виробники отримують державні дотації. У США, наприклад, було впроваджено низку програм для фуражного зерна, кукурудзи та бавовни, але вони виявилися неефективними, оскільки врожайність зростає, а виробництво не скоротилося. З середини 1990-х років участь у програмах скорочення посівних площ за гарантованими цінами була добровільною. Наразі такі ціни застосовуються до фермерів, які виконують певні умови, такі як захист земельних та водних ресурсів [39].

Таким чином, в результаті державного регулювання (внутрішньої підтримки) сільськогосподарські виробники (фермери та селяни) отримують дохід з двох джерел: дохід від продажу своєї продукції та прямі виплати від держави. Держава зменшує ризик для сільськогосподарських виробників продавати свою продукцію на ринку, не тільки покриваючи собівартість виробництва, але й гарантуючи певний прибуток, який зазвичай не перевищує 80% від середнього по країні (викуповуючи або закладаючи сільськогосподарську продукцію, держава утримує певну частину продукції з ринку і зменшує подальше падіння цін). Ця практика найчастіше використовується на сезонних ринках і відома як інтервенція. Інтервенція необхідна для управління як попитом, так і пропозицією.

Європейська комісія прийняла важливе рішення про скорочення прямих бюджетних субсидій з метою підвищення конкурентоспроможності сільського господарства в Європі. Раніше розмір субсидій був прив'язаний до обсягів виробництва, що призводило до зростання інфляції. Одноразові субсидії також будуть скорочені [46]. Продуктивні фермери, зокрема ті, що займаються біо-фермерством, отримують підтримку [43]; відповідно до вимог СОТ. Комісія не субсидує тверду пшеницю та оливкову олію з 2010 року, яловичину, телятину, насіння та крохмаль - з 2012 року, а сухе молоко - з 2015 року [43]. Однак, незважаючи на суворі обмеження СОТ, високопродуктивне сільське господарство США виграло порівняно з іншими

країнами. В осяжному майбутньому країна залишиться найбільшим експортером сільськогосподарської продукції завдяки існуючому державному регулюванню та державній підтримці, але в той же час США, як і інші розвинені країни, створили високоефективну організаційну структуру в аграрному секторі, яка здійснює низку взаємопов'язаних операцій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Потужні агропромислові підприємства (державні підприємства, акціонерні товариства та монополії) працюють разом із середніми приватними та змішаними фермерськими господарствами, що функціонують як сателіти або як незалежні малі підприємства, які отримують замовлення від середніх та великих фермерських господарств. Ця унікальна система розвивалася в США та європейських країнах протягом десятиліть і доводить свою ефективність в умовах зростаючої конкуренції на зовнішніх ринках [39]. Очевидно, що вищезазначений досвід потребує ретельного аналізу в контексті українських реалій та останніх змін в організації національної економіки та інституційної структури аграрного сектору.

За результатами огляду ресурсозберігаючої діяльності в інших країнах можна визначити важливі практичні напрями для вітчизняного агросектору. Так, у США принцип економії сировини та матеріалів закріплений на рівні національної політики (Акт про дослідження та розвиток у сфері сировини та матеріалів). Також існують податкові пільги для організацій, які проводять агресивну політику ресурсозбереження та несуть додаткові витрати на заміну машин та обладнання, покращення санітарно-гігієнічних систем або встановлення альтернативних джерел зберігання енергії. І навпаки, кінцева продукція з високим споживанням ресурсів, наприклад, машини та обладнання з високими питомими витратами енергії, обкладається додатковими податками [37].

В Японії інвестиційні потоки є цільовими: 30% - на розширення потужностей, 20% - на автоматичні системи управління і 10% - на економію

сировини, енергії та матеріалів. Від компаній вимагають, щоб принаймні третину витрат на ресурсозберігаючі заходи оплачував уряд.

Обладнання має право на 25% податкову знижку або прискорену амортизацію. У цій країні держава робить акцент на примусове скорочення галузей, науково-технічні стандарти яких не відповідають сучасним світовим тенденціям.

Японія надає державну допомогу найбільш успішним господарствам, які мають високі економічні показники та чіткі перспективи, але не мають достатніх фінансових ресурсів для капітальних інвестицій та швидкого розвитку. Пільгові кредити передбачають не лише низькі відсоткові ставки, а й спеціальний механізм, за яким кредит повертається лише за умови комерційного успіху проекту.

У Франції для раціоналізації споживання ресурсів використовуються як державні, так і приватні інвестиції. Ресурсозберігаючі заходи підтримуються значною державною підтримкою, в той час як ресурсозберігаючі заходи вимагають значних інвестицій, мають тривалий період окупності і не приносять реальної вигоди. У Франції близько 30% коштів Фонду великих проектів виділяється підприємствам аграрного сектору [45].

У розвинених країнах Азії (Гонконг, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур) існують державні фонди для фінансування досліджень і розробок у сфері ресурсозберігаючих технологій. У Південній Кореї створено бюджетний фонд для фінансування підприємств, що впроваджують ресурсозберігаючі технології, а також надаються пільгові кредити на модернізацію енергетичного обладнання. Крім того, в нових індустріальних країнах Азії енергетичні машини та обладнання можуть амортизуватися за дуже високими нормами (протягом двох років). У Тайвані та Південній Кореї існують мінімальні кількісні обмеження та тарифи на імпорт ресурсо- та енергозберігаючого обладнання [43].

У європейських країнах, таких як Італія, амортизаційні пільги надаються юридичним та фізичним особам, які купують обладнання, що дозволяє ефективно використовувати природні ресурси.

На додаток до звичайної норми амортизації, компанії мають право амортизувати до 45% вартості основного засобу зі щорічною ставкою 15% протягом трьох років з моменту придбання [44].

У промислово розвинених країнах цінова політика є важливим фактором, що стимулює розвиток процесів ресурсозбереження. Наприклад, у США та Японії запроваджено систему поступового підвищення цін на електроенергію відповідно до зростання її споживання. Майже в усіх розвинених країнах уряди підтримують доходи фермерів через програми цінових гарантій. Щорічні бюджетні витрати лише Міністерства сільського господарства США в середньому становлять 30 мільярдів доларів США. Субсидії становлять 33% загального доходу фермерів у Канаді; 50% - у Швеції; 38% - у Європейському Співтоваристві (ЄС); 70% - у Норвегії, Фінляндії та Швейцарії; 75% - у Японії [41].

У Німеччині та інших країнах-членах ЄС стан аграрного ринку і, відповідно, економічне становище фермерів визначається квотами на виробництво певних видів сільськогосподарської продукції та розміром субсидій або цінових надбавок, які національні сільськогосподарські компанії можуть отримати, якщо вони виробляють та експортують сільськогосподарську продукцію в межах виділеної квоти [46]. Швейцарія.

У Швейцарії ціна на молоко встановлюється державою, і харчові компанії не можуть купувати молоко у фермерів нижче цієї ціни. Коли ринкова ціна на м'ясо наближається до нижньої межі, держава викуповує його. Держава також має монополію на закупівлю пшениці у фермерів і гарантує фермерам стабільну і високу ціну [41]. Цінова політика в розвинених країнах спрямована на зниження ресурсоемності продукції шляхом встановлення нових (нижчих) рівнів цін.

Особливістю національного економічного планування в Японії є використання систем соціально-економічного та науково-технічного планування як гнучких інструментів державного регулювання ринкової економіки. Система планування в країні регулює стратегічний напрямок розвитку економіки та встановлення пріоритетних сфер для інвестування і використання місцевих ресурсів. Сьогодні в країні існує добре налагоджена планова ринкова економіка.

У зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу в Німеччині зростають субсидії на наукові дослідження та інноваційний розвиток. Субсидії поширюються і на сільське господарство. У розвинених індустріальних країнах належна увага приділяється зниженню матеріаломісткості суспільного виробництва, наприклад, тільки в ЄС діє 600 ресурсозберігаючих проектів [43].

У західних країнах розроблені всілякі закони і нормативні акти, що регулюють політику ресурсозбереження. Прийнято закони про субсидії, державні гарантії за кредитами на придбання та використання ресурсозберігаючих технологій, різні податкові знижки та прискорені норми амортизації обладнання [46].

У США прийнято низку законів, спрямованих на підвищення ресурсозбереження, зокрема закони про енергетичну політику та енергозбереження, закони про національну політику енергозбереження, закони, що заохочують широку заміну машин та обладнання на більш ресурсоефективні види техніки, закони про прискорену амортизацію обладнання, закони про зниження енергоємності [37].

Пріоритетними напрямками науково-технічного розвитку в США є підвищення ефективності використання сировинних ресурсів, створення умов для економічної стабільності та економічного зростання, сприяння збереженню та ефективному використанню природних і людських ресурсів країни.

Створено широку мережу науково-дослідних центрів та експертно-консалтингових фірм. У країні здійснюється постійний моніторинг збереження ресурсів за допомогою аналізу даних, що дозволяє більш ефективно їх використовувати.

Особливої уваги заслуговує сільськогосподарська дорадча служба США, яка є невід'ємною частиною інфраструктури агробізнесу. Основною метою цієї служби є вдосконалення сільськогосподарського виробництва через систематичне практичне навчання та передачу високих технологій. Послуга надається безкоштовно товаровиробникам, які потребують допомоги у вирішенні економічних, технічних і технологічних проблем у сільському господарстві [37]. Професорсько-викладацький склад дорадчої служби рекрутується з аграрних університетів країни, а масштаби її діяльності є надзвичайно великими і її ефективність переконливо доведена 130-річною діяльністю. В Ізраїлі також успішно функціонує служба науково-практичного консультування фермерів та кібуців. Що стосується інформаційних мереж, то вони мають значний вплив на економіку країни, забезпечуючи цілодобовий обмін інформацією про діяльність філій компаній, контрагентів і конкурентів, а також про зміну кон'юнктури на світовому ринку.

В індустріально розвинених країнах домагаються прискореного доведення до товаровиробників інформації про новітні ефективні методи і засоби економії сировини та матеріалів, енергії.

За результатами аналізу, можна стверджувати, що для АПК розвинених країн характерний перехід від ресурсовитратних принципів до ощадливого господарювання, а також стрімка комп'ютеризація всіх сфер діяльності. У процесі еволюції світової агроекономіки склався особливий механізм стимулювання розвитку ресурсозберігаючих процесів із залученням комплексу фінансових і нефінансових регуляторів.

Для імплементації досвіду країн світу в українську аграрну сферу слід врахувати особливості специфічного періоду становлення, ринкових відносин, аналогів якого не знає історія. Звідси випливає важливий висновок

– економіка АПК повинна пройти власний шлях до ресурсозбереження, але з урахуванням передових науково-практичних досягнень інших країн та їхніх моделей державного регулювання економічної кон'юнктури. Використовуючи точки інноваційного зростання, вітчизняний агросектор має можливість здійснити якісний стрибок у розвитку на основі ресурсозберігаючих програм і проектів.

2 АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ФГ "ГОНЧАРОВ"

2.1 Система управління та загальна характеристика фермерського господарства

Відповідно до чинного законодавства, фермерське господарство - це вид цивільної підприємницької діяльності, спрямованої на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції для комерційного використання. Фермерські господарства Гончарова займаються вирощуванням та оптовою торгівлею сільськогосподарською продукцією. Основні доходи отримуються від продажу зерна, включаючи тверду пшеницю, ячмінь і кукурудзу. Структура компанії показана на рисунку 2.1.

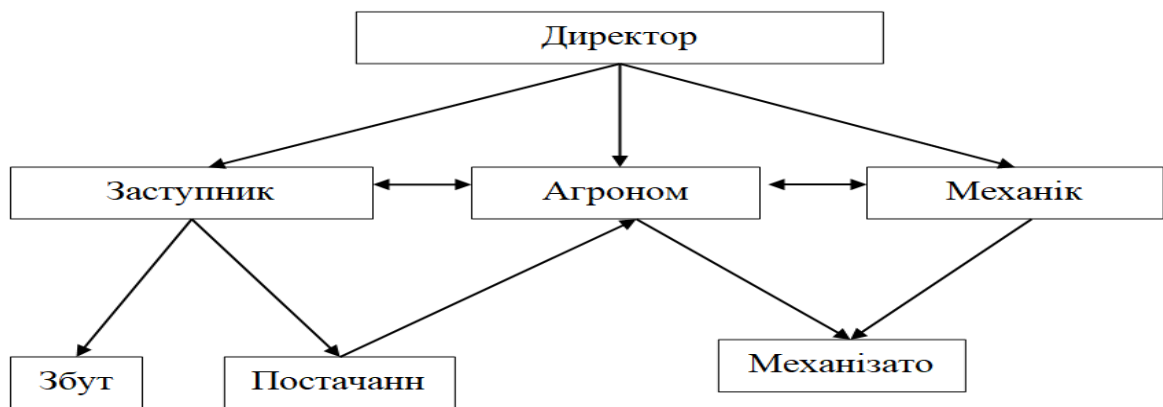

Рисунок 2.1 – Структура ФГ «Гончаров»

ФГ "Гончаров" обробляє землю, орендовану у землевласника; ФГ "Гончаров" має у власності 500 га землі, на якій побудовані ангари для сільськогосподарської техніки, господарські склади та сховища.

Проведемо оцінку результатів діяльності досліджуваного підприємства, використовуючи дані таблиці 2.1 на основі фінансової звітності.

З аналізу, представленого в таблиці 2.1, можна зробити висновок, що Група компаній "Гончаров" успішно розвивала свій бізнес протягом усього досліджуваного періоду. Про це свідчить той факт, що в період з 2020 по 2022 роки всі показники доходів зросли.

Таблиця 2.1 – Динаміка фінансових показників ФГ «Гончаров» у 2020-2022 рр.,
(тис. грн)

Показник	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення, (+,-)		Відносне відхилення, %	
				2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	23840,1	26600,2	30147,6	2760,1	3547,4	11,6	13,3
Валовий прибуток	16362,8	17235,6	19458,7	872,85	2223,1	5,3	12,9
Операційні доходи	2846,9	2776,6	2947,3	-70,3	170,7	-2,5	6,1
Доход від участі в капіталі	0	0,3	1,4	0,3	1,1	0,0	366,7
Чистий прибуток	2123,24	2860,08	3628,1	736,84	768,02	34,7	26,9

Так, у 2021 році виручка від реалізації товарів, робіт та послуг зросла на 11,6% порівняно з 2020 роком, а у 2022 році - на 13,3% порівняно з 2021 роком. Зростання валового прибутку дещо сповільнилося, збільшившись на 5,3% у 2021 році порівняно з 2020 роком, на 12,9% у 2022 році порівняно з 2021 роком та на 13,3% у 2022 році порівняно з 2021 роком.

Операційний прибуток показав іншу тенденцію, зменшившись на 2,5% у 2021 році порівняно з 2020 роком, тоді як у 2022 році він збільшився на 6,6% порівняно з 2021 роком, що дещо вище, ніж у 2020 році; чистий прибуток у 2021 році був на 34,7% більшим, ніж у 2020 році, тоді як темп зростання цього ж показника у 2022 році порівняно з 2021 роком становив 26,9%, що свідчить про ефективне управління господарством.

На основі таблиці 2.2 розглянемо структуру доходів досліджуваного фермерського господарства.

Частка операційного прибутку в структурі прибутку компанії залишилася на рівні 12% і практично не змінилася протягом аналізованого періоду. Водночас частка чистого прибутку постійно зростає. Так, у 2020 році частка чистого прибутку в обороті компанії становила 8,9%, у 2021 році вона зросла на 34,7% порівняно з 2020 роком і досягла 12%, а у 2022 році збільшилася на 26% порівняно з 2021 роком і досягла 15%.

Таблиця 2.2 – Динаміка структури доходів ФГ «Гончаров» у 2020-2022 рр., (%)

Показник	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення, (+,-)		Відносне відхилення, %	
				2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
						2020	2021
Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	100	100	100	0	0	0,0	0,0
Операційні доходи	11,9	11,6	12,4	-0,3	0,7	-2,5	6,1
Чистий прибуток	8,9	12,0	15,2	3,1	3,2	34,7	26,9

Це, безперечно, є позитивною тенденцією, оскільки свідчить про ефективність управління ресурсами в "Садібі Гончарова".

У таблиці 2.3 показано витрати досліджуваних підприємств у період з 2020 по 2022 рік.

Сума сплаченого ПДВ змінювалася пропорційно до зростання обороту. Виробничі витрати зросли на 5,3% у 2021 році та на 12,9% у 2022 році порівняно з 2020 роком.

Таблиця 2.3 – Динаміка витрат ФГ «Гончаров» у 2020-2022 рр., (тис. грн)

Показник	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення, (+,-)		Відносне відхилення, %	
				2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
						2020	2021
Податок на додану вартість	3973,4	4433,4	5024,6	460,0	591,2	11,6	13,3
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	16362,8	17235,6	19458,7	872,8	2223,1	5,3	12,9
Адміністративні витрати	790,6	878,9	907,2	88,3	28,3	11,2	3,2
Витрати на збут	9,4	41,0	56,0	31,6	15,0	336,2	36,6
Інші операційні витрати	2533,1	2688,2	2458,6	155,1	-229,6	6,1	-8,5
Витрати від участі в капіталі	18,1	15,6	17,1	-2,5	1,5	-13,8	9,6
Сумарні витрати	23687,3	25292,7	27922,2	1605,4	2629,5	6,8	10,4

Адміністративні витрати зросли на 11,2% у 2021 році порівняно з 2020 роком та на 3,2% у 2022 році; у 2021 році різко зросли витрати компанії на збут (у 3,3 рази) порівняно з 2020 роком, а у 2022 році цей показник

збільшився на 36,6% порівняно з 2021 роком. Таке зростання витрат на збут було пов'язане зі спробами компанії самостійно реалізовувати свою продукцію через Вінізьку товарну біржу, що призвело до значних втрат продажів через недосвідченість; у 2022 році методи продажів компанії були більш вдалим, і зростання витрат у цій категорії вдалося скоротити в 10 разів.

Інші операційні витрати зросли на 6,1% у 2021 році порівняно з 2020 роком, але зменшилися на 8,5% у 2022 році порівняно з 2021 роком. Збиток на власний капітал зменшився на 13,8% у 2021 році порівняно з 2020 роком і збільшився на 9,6% у 2022 році порівняно з 2021 роком. Загальні витрати компанії за звітний період зросли: на 6,8% у 2021 році порівняно з 2020 роком та на 10,4% у 2022 році порівняно з 2021 роком.

На графіку 2.2 представлено порівняння доходу від реалізації товарів, робіт та послуг "Фермерського господарства Гончарових" із загальними витратами.

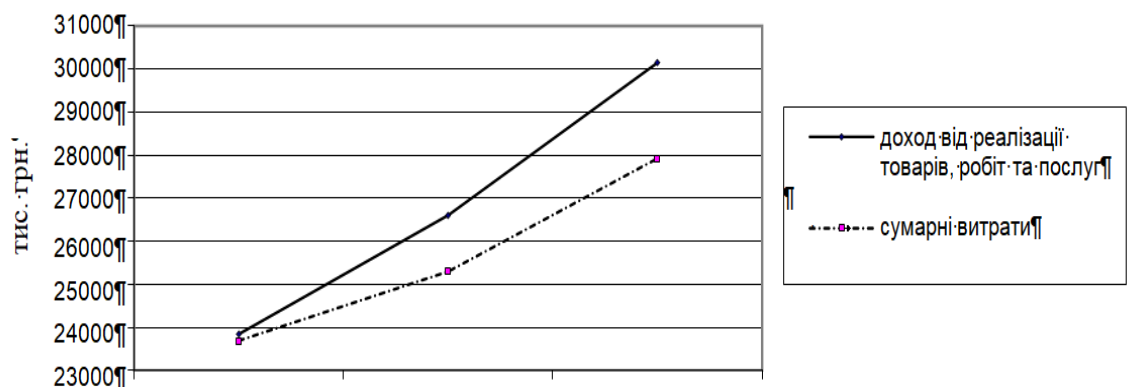

Рис. 2.2 – Динаміка доходу від реалізації та сумарних витрат ФГ «Гончаров» у 2020-2022 рр.

Зі зміни показників, наведених на рисунку 2.2, можна зробити висновок, що ФГ "Гончаров" має позитивне сальдо між доходами та витратами, а отже, збільшення загальних витрат ФГ "Гончаров" відбувається повільніше, ніж збільшення виручки від реалізації. Як наслідок, ФГ "Гончаров" має можливість отримувати чистий прибуток, розмір якого залежить від різниці між значеннями цих показників. Тенденція до

збільшення різниці між показниками свідчить про ефективне управління потенційними ресурсами підприємства. Проаналізуємо, як формуються позикові ресурси підприємств.

Опитані підприємства динамічно нарощують позикові ресурси для фінансування своєї діяльності. Загальний обсяг позикових ресурсів та показники, що характеризують їхню динаміку, наведено в таблиці 2.4.

Переломним став 2021 рік, коли позикові ресурси зросли більш ніж удвічі (на 230%); у 2022 році приріст позикових ресурсів зменшився до 52%, але імпульс був позитивним, і позикові ресурси підприємств збільшилися як в абсолютному (118,88 млн грн), так і у відносному вираженні.

Таблиця 2.4 – Обсяг позикових ресурсів ФГ «Гончаров» у 2020-2022 рр.,
(тис. грн)

Показник	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення, (+,-)		Відносне відхилення, %	
				2021-2020	2022-2021	$\frac{2021-2020}{2020}$	$\frac{2022-2021}{2021}$
Позикові кошти	699,8	2307,8	3496,6	1608	1188,8	230	52

Зовнішні ресурси можна поділити на короткострокові (поточні зобов'язання + короткострокові банківські кредити) та довгострокові (довгострокові банківські кредити + інші довгострокові кредити).

Таблиця 2.5 – Аналіз структури поточних зобов'язань ФГ «Гончаров» у 2020-22рр.

Показник	2019		2021		2022	
	тис. грн.	частка, %	тис. грн	частка, %	тис. грн	частка, %
Короткострокові кредити банків	35	5	810,3	36,9	1060,40	33,1
Векселі видані	8,8	1,3	14	0,6	23,50	0,7
Кредиторська заборгованість: за товари, роботи, послуги	104,3	15,1	772,6	35,2	1597,40	49,8
За отриманими авансами	540	78,3	590	26,8	513,00	16,0
Інші поточні зобов'язання	1,7	0,2	10,9	0,5	12,30	0,4
Всього	689,8	100	2197,8	100	3206,6	100

Аналіз таблиці 2.5 показує, що частка короткострокових позик у поточних зобов'язаннях зменшується.

Розглянемо структуру джерел запозичень компанії (Таблиця 2.6).

Таблиця 2.6 – Аналіз структури позикових ресурсів ФГ «Гончаров» у 2020-22 рр.

Показник	2020		2021		2022	
	тис. грн	частка, %	тис. грн	частка, %	тис. грн.	частка, %
Довгострокові зобов'язання, тис.грн	10	1,43	110	4,77	290,00	8,29
Поточні зобов'язання, тис. грн.	689,8	98,57	2197,8	95,23	3206,60	91,71
Всього	699,8	100,00	2307,8	100,00	3496,6	100,00

Частка довгострокового боргу в структурі позикового капіталу має тенденцію до зростання. Цей процес має двоякий вплив на фінансовий стан підприємств:

- З позитивного боку, довгострокові кредити знижують ліквідність, платоспроможність і, зрештою, фінансову стабільність підприємства;
- Довгострокові кредити є "дорожчими" за короткострокові, а отже, знижують рентабельність активів та капіталу компанії; та

Слід зазначити, що хоча довгострокові кредити мають вищі темпи зростання, ніж короткострокові (включаючи банківські кредити зі строком погашення один рік або менше), вони становлять менше 10% від загального обсягу позикових коштів.

Таблиця 2.7 – Показники динаміки окремих складових позикових ресурсів підприємства ФГ «Гончаров» у 2020-2022 рр., (тис. грн)

Показник	2020	2021	Приріст	Темп росту, %	2022	Приріст	Темп росту, %
Довгострокові зобов'язання	10	110	100	1000	290	190	190
Поточні зобов'язання	689,8	2197,8	1508	219	3206,6	1698,6	113

У таблиці 2.7 наведено показники, що характеризують динаміку поточних активів та довгострокових ресурсів економіки.

Розглянемо структуру позикових коштів за джерелами (табл. 2.7).

У 2021 році темпи зростання довгострокового боргу приблизно в п'ять разів перевищували темпи зростання поточних активів. Наступного року темпи зростання дещо стабілізувалися (довгостроковий борг 190, поточні зобов'язання 113), але тенденція збереглася. Така тенденція до зростання дорогих запозичень є виправданою лише в тому випадку, якщо паралельно зростає рентабельність активів компанії, тобто якщо досягається або зростає рентабельність власного капіталу порівняно з попередніми роками. Інші напрямки використання довгострокових запозичень включають фінансування довгострокових проектів з розширення ринку збуту та інших капітальних інвестицій.

Розглянемо показники фінансової стійкості ФГ "Гончаров" у 2020-2022 роках (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Показники фінансової стійкості ФГ «Гончаров» у 2020-2022 рр., (тис. грн)

Показник	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення, (+,-)		Відносне відхилення, %	
				2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
Власний капітал.	4191,4	4738,8	4668,2	13,06	-1,49	13,06	-1,49
Довгострокові зобов'язання	10	110	290	1000,00	163,64	1000,00	163,64
Пасиви	6861,8	7887,7	8014,3	14,95	1,61	14,95	1,61
Показник фінансової стійкості	0,611	0,607	0,594	-0,65	-2,14	-0,65	-2,14
Показник покриття боргу	2,5	1,5	1,4	-40,00	-6,67	-40,00	-6,67

Індикатор фінансової стійкості падає і знаходиться нижче оптимального рівня, який вважається між 0,85 та 0,90. Однак темпи падіння не є значними, оскільки за два роки цей показник знизився лише на 3%. Це означає, що підприємство працює з певною фінансовою стабільністю. Однак

така тенденція вказує на те, що особливу увагу слід звернути на поведінку цього показника при збільшенні позикових коштів (рис. 2.3).

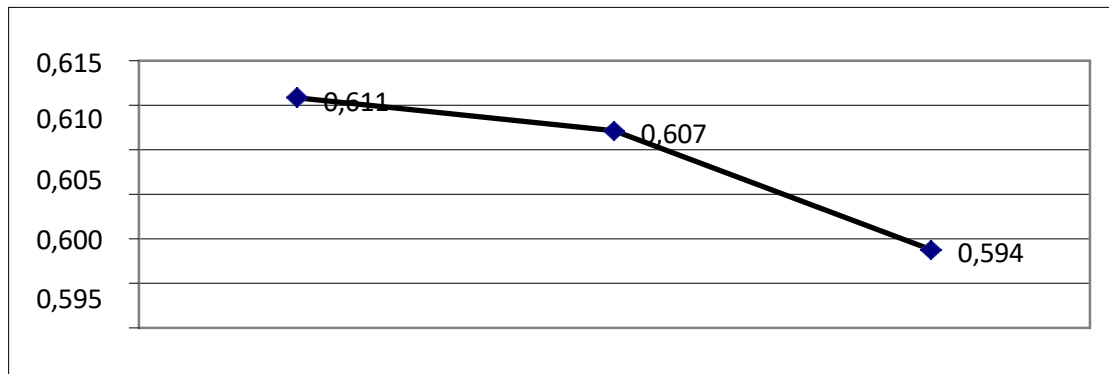

Рис. 2.3 – Динаміка показника фінансової стійкості ФГ «Гончаров» у 20-2022 рр.

Висока рентабельність позикових коштів (Таблиця 2.9) свідчить про те, що компанія ефективно використовує позикові кошти для отримання прибутку.

Таблиця 2.9 – Рентабельність позикових коштів ФГ «Гончаров» у 2020-22 рр.,
(тис. грн)

Показник	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення,		Відносне відхилення, %	
				(+, -)			
				2021- 2020	2022- 2021	2021 - 2020	2022- 2021
Чистий прибуток	2123,24	2860,083	3628,1	736,84	768,02	34,70	26,85
Середня сума позикових коштів	699,8	1153,9	1748,3	454,10	594,40	64,89	51,51
Рентабельність позикових коштів, %	303	248	208	-55,00	-40,00	-18,15	-16,13

Таким чином, на основі аналізу формування фінансових ресурсів та ефективності їх використання ФГ "Гончаров" за досліджуваний період можна зазначити наступне.

Протягом останніх двох років (2021-2022 рр.) ФГ "Гончаров" активно використовувало та нарощувало обсяги позикових фінансових ресурсів.

При цьому обсяг власного капіталу є достатнім для забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, хоча коефіцієнт забезпеченості власними коштами за період роботи зменшився.

Управління позиковими ресурсами на підприємствах є високоефективним. Як наслідок, фінансовий леверидж є досить високим і підприємства мають можливість залучати великі обсяги позикових ресурсів, підвищуючи рентабельність власного капіталу та не погіршуючи при цьому свою фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність. З негативного боку слід зазначити, що компанія, на жаль, продовжує робити внесок у кризу неплатежів, хоча і менший, ніж більшість вітчизняних компаній, а її боргові та кредитні ризики є несприятливими: У 2021 році неефективне управління позиковими ресурсами призвело до різкого зростання обсягу використаних компанією позикових ресурсів. успішних, але вкрай неефективних, більша частина яких була спрямована на фінансування покупців та замовників (дебіторська заборгованість) і не принесла фінансових вигод компанії. Хоча звітність є щомісячною, тенденція до зниження показників фінансової стійкості та тенденція до зростання суми сплачених відсотків на одиницю прибутку свідчать про те, що компаніям варто звернути особливу увагу на ці показники при залученні позикових ресурсів.

2.2 Оцінка внутрішнього та зовнішнього середовища ФГ "Гончаров»

Фундаментальна потреба в аналізі зовнішнього середовища впливає з того, що "підприємства не завжди можуть обирати певну стратегію". Бізнес обмежений законами, державною політикою та соціальними нормами. На наш погляд, не менш важливий вплив мають фактори безпосередньої взаємодії компанії з її конкурентами, постачальниками та споживачами. Тут важливо зазначити, що місце розташування може суттєво впливати на характер і зміст цієї взаємодії. Важливим фактором, що впливає на вибір

стратегії, є потенціал сільськогосподарського підприємства та загрози у зовнішньому середовищі. Стратегія також повинна бути "спрямована на захист позицій сільськогосподарського підприємства від зовнішніх загроз і збереження його позицій у майбутньому". Аналіз зовнішнього середовища ФГ "Гончаров" включає наступні етапи

1. аналіз зовнішнього середовища підприємства
2. аналіз безпосереднього оточення підприємства
3. аналіз внутрішнього середовища підприємства.

Переваги та недоліки, можливості та загрози розвитку сільськогосподарського виробництва відображені в аналітичній таблиці SWOT-аналізу (табл. 2.10) і є основою для прогнозування можливих сценаріїв майбутнього розвитку.

Враховуючи результати аналізу (табл. 2.10), а саме слабкі сторони поточної діяльності "Садиби Гончарова", пропонується прийняти наступний сценарій з метою уникнення можливих майбутніх ризиків та створення сприятливих умов для розвитку агробізнесу

Таблиця 2.10 – SWOT-аналіз розвитку ФГ «Гончаров»

Сильні сторони	Слабкі сторони
<i>Законодавство:</i> державне регулювання фермерської діяльності. <i>Природні ресурси:</i> наявність якісних сільськогосподарських угідь; сприятливі природні умови. <i>Трудові ресурси:</i> повна забезпеченість персоналом. <i>Маркетинг:</i> постійний попит на зерно та насіння соняшнику. <i>Дорожня інфраструктура:</i> невелика віддаленість від залізничної колії та дорожніх магістралей.	<i>Фінансові ресурси:</i> високий банківський відсоток за користування кредитом, відсутність державної підтримки. <i>Ринкова інфраструктура:</i> нерозвинений місцевий ринок с/гпродукції, високий рівень логістичних витрат. <i>Виробництво:</i> низький рівень механізації. <i>Соціальна політика:</i> інтенсивні міграційні процеси сільських жителів до міст та за кордон. <i>Маркетинг:</i> розміри підприємства не дають змогу формувати великотоварні партії зерна та насіння соняшнику для торгівлі на біржі на постійній основі; відсутність логістичного забезпечення постачання продукції на внутрішньому ринку.
Можливості	Ризики
<i>Кон'юнктура глобального ринку:</i> зростання попиту на екологічну (органічну) продукцію, розвиток ринку біопалива. <i>Інновації:</i> поява нових інвесторів на сільськогосподарському ринку. <i>Інвестиції:</i> зростання привабливості галузі через диверсифікацію виробництва. <i>Освіта дорослих:</i> підвищення кваліфікації, робота з дорадчими службами.	<i>Виробництво:</i> продукція підприємства не відповідає світовим та європейським стандартам. <i>Інфраструктура:</i> відсутність інвестування в розвиток сільськогосподарської інфраструктури. <i>Навколишнє середовище:</i> забруднення довкілля через недотримання сівозмін, застаріле обладнання та ін. <i>Соціальний стан:</i> міграція населення. <i>Цінова ситуація:</i> значні коливання валютного курсу, нестабільні ціни на світовому ринку. <i>Економічні умови:</i> нестабільна національна валюта. <i>Енергетика:</i> значні коливання цін на енергоносії.

Аналіз зовнішнього середовища показує, що сільське господарство знаходиться в критичній ситуації.

Складність ситуації, що склалася, тісно пов'язана з проблемами сучасних ринкових відносин. Хоча сільське господарство України характеризується "чистою конкуренцією", заснованою на ринкових принципах, більшість переробних підприємств та компаній, що постачають засоби виробництва для сільськогосподарського виробництва, є монополістами. За таких умов сільськогосподарські виробники не можуть впливати на рівень цін. У цій ситуації ціни на ресурси штучно завищені, а ціни на сільськогосподарську продукцію занижені, тому "відсутність конкуренції при закупівлі ресурсів сільськогосподарськими підприємствами та при реалізації сільськогосподарської продукції" є причиною збитковості господарств. "Законодавча робота щодо потреб сільського господарства" досі не систематизована, що призводить до поспішного прийняття законів та указів Президента, а також затримок з їх публікацією. В аграрному секторі також існують екологічні проблеми.

Протягом десятиліть "інтенсивне використання землі, особливо ріллі, не компенсується витратами, еквівалентними відновленню родючості ґрунтів".

Таким чином, на основі узагальненого аналізу зовнішнього середовища можна зробити висновок про наявність значної кількості негативних факторів, які мають високий вплив як на аграрний сектор в цілому, так і на шкіряну галузь зокрема.

Наступним кроком в аналізі зовнішнього середовища є розгляд інших аспектів сільськогосподарського середовища. Регіон має сприятливі природно-кліматичні умови, такі як рівнинний рельєф, родючі ґрунти та м'який клімат, що створюють передумови для розвитку сільськогосподарського виробництва, одного з основних секторів економіки регіону. Загалом, фермерські господарства Гончарівського району стикаються з тими ж проблемами, що й аграрний сектор в цілому.

Через спад сільськогосподарського виробництва більшість переробних підприємств працюють не на повну потужність. Попит на регіональну сільськогосподарську продукцію, в основному на м'ясо та молоко, все ще існує, але низькі закупівельні ціни є проблемою.

Дослідження сильних сторін має особливе значення. Це пов'язано з тим, що найкраще використання наявного досвіду забезпечує найбільшу конкурентну перевагу і є основою для розробки стратегії.

Щоб отримати повне уявлення про сильні та слабкі сторони господарства, доцільно проаналізувати його діяльність у різних сферах:

1. Виробництво. В нинішніх умовах сільськогосподарські підприємства характеризуються збитковістю виробництва м'ясної продукції, яка довгий час була їх основною спеціалізацією. Сьогодні прибутковим є виробництво таких культур, як соя, соняшник та ріпак. Фермерські господарства часто використовують енергоємні технології, характерні для сільськогосподарського виробництва, що призводить до високої собівартості продукції.

2. Маркетинг. Підприємство наразі не має налагодженої системи збуту, доступ до споживачів значною мірою є спонтанним, кількість стабільних зв'язків незначна, не розроблені маркетингові заходи та не збирається необхідна ринкова інформація, наприклад, про закупівельні ціни.

3. Фінансовий стан. Згідно з попереднім аналізом, фінансова стійкість підприємства є задовільною, але проблемою є низька миттєва ліквідність через дефіцит грошових коштів.

4. Планування. Наразі процес планування в економіці обмежується розробкою річних планів. Самостійна система стратегічного планування відсутня.

5. Людські ресурси. Позитивним аспектом роботи господарства є те, що воно складається з фахівців з високою професійною кваліфікацією та великим досвідом роботи в сільському господарстві. Плинність кадрів низька, що свідчить про стабільність та згуртованість колективу. З іншого

боку, існує певне протиріччя між управлінською командою та сучасними вимогами через відсутність теоретичної підготовки та досвіду роботи в умовах ринкової економіки. Крім того, кадрова політика компанії не орієнтована на залучення нових фахівців.

Таким чином, слабкими сторонами ФГ "Гончаров" є відсутність чіткого стратегічного напрямку, відсутність маркетингової діяльності, недоліки в плануванні, збитковість виробництва, висока собівартість продукції, нестача коштів та відсутність постійних та ефективних каналів збуту.

Для встановлення взаємозв'язку між сильними та слабкими сторонами, можливостями та загрозами їх представлено у вигляді матриці (Таблиця 2.11).

Сильними сторонами господарств є вигідне розташування, відповідні природно-кліматичні умови, наявність робочої сили, досвід виробництва, наявність матеріально-технічної бази, висока економічна незалежність, достатня фінансова стійкість, стабільний стан активів та попит на продукцію.

Тому ФГ "Гончаров" прагне збільшити виробництво за рахунок підвищення ефективності, зменшити витрати за рахунок економії, покращити облік та управління, а також розширити асортимент продукції за рахунок вирощування нових культур та виходу на нові сегменти ринку.

Стратегічне управління фермерським господарством має не лише враховувати ринкові умови, але й відповідати характеру та викликам економіки.

Тому розробка стратегічної програми вимагає визначення стратегічних цілей фермерського господарства.

Розробка дерева цілей повинна бути пов'язана із загальними цілями господарства. Загальними цілями більшості сільськогосподарських підприємств є раціональне використання землі, інших природних ресурсів, виробничо-економічного потенціалу, застосування нових і прогресивних технологій, підвищення продуктивності праці та узгоджене задоволення матеріальних і культурних потреб населення.

Таблиця 2.11 – Розширена SWOT-матриця ФГ «Гончаров»

Внутрішнє середовище	Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
	Вигідне розташування підприємства Наявність необхідних ресурсів (земля, техніка, фінансові ресурси) Висока продуктивність праці Стабільне фінансове становище Великий досвід на ринку	Зношеність основних засобів Комунікації, устаткування і приміщення фізично зношені Відсутність відділу маркетингу та низький рівень здійснення маркетингової діяльності Відсутність досліджень в області передових технологій
Зовнішнє середовище		
Можливості (O)	SO – стратегія	WO – стратегія
Розширення ринків збуту продукції Розширення напрямків діяльності Покращення техніки та технологій Нарошування основного та оборотного капіталу Розширення асортименту продукції та поліпшення якості продукції Можливість росту обсягів виробництва і прибутку Проведення модернізації технологічного обладнання	Розширення ринків збуту продукції; Оптимізація виробничої структури Продаж або здача в оренду невикористовуваних територій та площ; Розширення сівозмін.	Залучення інвестицій для переоснащення виробництва новим обладнанням; Розробка нових маркетингових заходів щодо встановлення гнучкої цінової політики, створення системи збуту і розподілу
Загрози (T)	ST – стратегія	WT – стратегія
Наявність конкурентів на ринку, розширення ринку конкурентами Технологічне відставання Нестабільна політична та економічна ситуація в країні Непередбачуваність подальшого розвитку тваринницької галузі Високі податкові ставки Несприятливі погодні умови	Проведення гнучкої цінової політики, диференційованої залежно від замовника; пропозиція вигідних клієнтові умов оплати; Організація служби маркетингу на сучасному рівні, розробка нових рекламних кампаній, ретельне дослідження ринку	Вивчення та, можливо, використання кооперації в просуванні продукції; Оптимізація обсягів випуску продукції; скорочення кількості незавершеної або бракованої продукції

Важливим фактором, що гарантує ефективність функціонування господарства, є логістичний підхід до організації постачальницько-збутової діяльності. Логістична діяльність формує раціональний рух матеріально-технічних, інформаційних та фінансових потоків, що має позитивний ефект. Існуюча система управління постачанням, закупівлею та зберіганням матеріалів і ресурсів на ФГ "Гончаров" не гарантує логістичного підходу до організації та не відповідає вимогам сьогодення.

Система управління логістикою ФГ "Гончаров" забезпечує комплексне і планомірне функціонування логістичної структури, що відповідає специфічним функціям і завданням логістики відповідно до місця застосування та соціально-економічних і організаційно-технічних умов. При цьому необхідно враховувати принципи та напрями її формування, розвивати в ній засоби логістичного забезпечення та дотримуватися оптимальних

значень ефективності та раціональності функцій створюваної в ній логістичної системи.

Водночас ці параметри, незалежно від того, наскільки точно вони були розраховані при плануванні логістичної системи, повинні з часом коригуватися з урахуванням специфіки аграрного сектору. Це пов'язано з тим, що логістична система, яка враховує зміни у зовнішньому середовищі та внутрішній ситуації підприємства, повинна мати можливість адаптуватися до змін. Тому неефективні системи управління фермерським господарством не повинні мати негативного впливу на характеристики логістичної системи.

2.3. Динаміка показників фінансового стану господарства

Аналізуючи фінансовий стан підприємства, важливо, перш за все, знати, наскільки ефективно у звітному році були використані всі засоби (фонди), які забезпечують певну вигоду.

Для визначення рівня ліквідності та платоспроможності підприємства використовуються наступні показники:

1) Коефіцієнт абсолютної ліквідності (ALR). Визначається відношенням найбільш ліквідних активів до поточних зобов'язань підприємства:

$$K_{ал.} = \frac{A_{ал.}}{Заб.кр.}, \quad (2.1)$$

де: A_{ал.} – найбільш ліквідні активи підприємства (грошові кошти та їх еквіваленти, а також поточні фінансові інвестиції), грн.;
Заб.кр. – поточна кредиторська заборгованість підприємства, грн.

Цей коефіцієнт є найсуворішим критерієм платоспроможності компанії і показує, яку частину короткострокової заборгованості компанія може сплатити зараз або в найближчому майбутньому.

(2) Коефіцієнт загальної ліквідності або коефіцієнт покриття (T.L.R.) розраховується за наступною формулою:

$$K_{зл.} = \frac{An.}{Заб.кр.}, \quad (2.2)$$

де: *An.* – сума поточних активів підприємства, грн.

Цей коефіцієнт показує, якою мірою поточні зобов'язання покриваються поточними активами; якщо співвідношення поточних активів до зобов'язань менше ніж 1:1, поточні зобов'язання перевищують поточні активи. Це свідчить про високу ймовірність фінансового ризику.

(3) Коефіцієнт критичної ліквідності (CLR) розраховується за наступною формулою:

$$K_{кл.} = \frac{An. - Bз.}{Заб.кр.}, \quad (2.3)$$

де: *Bз.* – виробничі запаси, грн.

У цьому випадку оборотні активи включають як готову продукцію, так і товари в обороті.

4) Коефіцієнт платоспроможності. Це відношення власного капіталу (акціонерного капіталу) до загальної суми зобов'язань і розраховується за наступною формулою:

$$K_{пс.} = \frac{Kв.}{Зобз.}, \quad (2.4)$$

де: *Kв.* – величина власного капіталу підприємства, грн.;

Зобз. – сума загальних зобов'язань підприємства, грн.

Теоретично нормальним (економічно обґрунтованим) вважається співвідношення 2:1.

Результати розрахунку показників ліквідності та платоспроможності наведені в таблиці нижче.

Фінансова стійкість компанії є однією з найважливіших характеристик її фінансового стану.

Таблиця 2.12 - Аналіз ліквідності та платоспроможності

Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік
1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	413,5/976,5=0,4	1041,1/4382,4=0,2	3408,5/7434,8=0,4
2. Коефіцієнт загальної ліквідності	17454,8/976,5=17,9	24385,2/4382,4=5,6	31199,0/7431,8=4,2
3. Коефіцієнт критичної ліквідності	17454,8-15226,4/976,5=2,3	24385,2-21046,1/4382,4=0,7	31199,0-25456,8/7431,8=7,9
4. Коефіцієнт платоспроможності	45916,2/2056,2+976,5=15,1	54212,4/1791,0+4382,4=8,7	62605,4/4012,8+7431,8=13,2

Вона пов'язана зі ступенем залежності від кредиторів та інвесторів і характеризується співвідношенням власних і позикових коштів.

1) Коефіцієнт автономії (КА) показує частку коштів, що належать власникам підприємства, у загальній сумі коштів, залучених для операційної діяльності підприємства. Коефіцієнт достатності власного капіталу розраховується за наступною формулою:

$$K_{ав.} = \frac{K_{вл.}}{Bб.}, \quad (2.5)$$

де: $K_{вл.}$ – загальна сума власного капіталу, грн.;

$Bб.$ – загальна величина балансових коштів (валюта балансу), грн.

2) Коефіцієнт фінансової залежності ($K_{зал.}$) є зворотнім коефіцієнту автономії і визначається за формулою:

$$K_{зал.} = \frac{Bб.}{K_{вл.}}, \quad (2.6)$$

Цей показник у динаміці збільшує частку позикових коштів у фінансуванні компанії: якщо його значення близьке до 1, це означає, що власники повністю фінансують компанію, і навпаки, якщо він перевищує 1.

2) Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів ($K_{вл./з.}$) відображає залежність підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів та визначається за формулою:

$$K_{вл./з.} = \frac{K_{залуч.}}{K_{вл.}}, \quad (2.7)$$

де: $K_{залуч.}$ – залучений капітал (підсумок II розділу пасиву балансу + короткострокові кредити банків), грн.

Важливим показником, що характеризує ефективність використання ресурсів компанії, є рентабельність власного капіталу, яка розраховується за формулою:

$$\Phi_{від.} = \frac{Bp.}{\Phi_{ср.оф.}}, \quad (2.8)$$

де: $Bp.$ – виручка від реалізації продукції, грн.;

$\Phi_{ср.оф.}$ – середньорічна вартість основних фондів, грн.

Таблиця 2.13. – Динаміка показників ефективності використання основних фондів

Показник	2020 р.	2021 р.	Відхилення за період 2021-2020, %
Фондовіддача	2,27	2,27	-
Фондоємність	0,44	0,44	-

Ці коефіцієнти можна інтерпретувати економічно, оскільки вони показують, скільки гривень обороту припадає на одну гривню основних засобів і скільки гривень вартості основних засобів припадає на одну гривню випуску.

3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯМ В АГРОПІДПРИЄМСТВАХ

3.1. Концепція покращення використання земельних, трудових та технічних ресурсів в агропідприємствах

Земельні ресурси. Україна має потужний природно-ресурсний потенціал для розвитку аграрного сектору економіки, що створить можливості для виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції, забезпечення національної продовольчої безпеки, позиціонування країни як глобального гравця на ринку продовольства та забезпечення сталого сільського розвитку, соціально-економічного розвитку сільських територій [21].

Ефективний розвиток агропромислового комплексу в Україні можливий лише за умови докорінних змін у використанні ресурсного потенціалу, застосування ресурсозберігаючих технологій у сільськогосподарському виробництві та забезпечення виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції і продовольства, здатних конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринках [23].

Максимізація ефективності ресурсів, що раціонально використовуються в процесі сільськогосподарського виробництва, є передумовою забезпечення балансу між соціальними, економічними та екологічними вигодами, а також запорукою реалізації національних пріоритетів у розвитку аграрного сектору, зокрема продовольчої безпеки, успішної експортної політики, досягнення цільових показників прибутковості сільськогосподарських товаровиробників та соціально орієнтованої національної аграрної політики, основою для забезпечення яких вважається політика землекористування. Для цього необхідно приділяти більше уваги питанням землекористування, реалізації трудового потенціалу

та підвищенню рівня інновацій у техніці і технологіях, що використовуються в аграрному секторі економіки [30].

З огляду на збільшення чисельності населення планети та зменшення кількості регіонів, придатних для вирощування сільськогосподарських культур, для України дуже важливим є оптимальне використання земельного потенціалу, який є однією з конкурентних переваг вітчизняного сільського господарства. За оцінками експертів, територія України може забезпечити продовольством 140-145 млн осіб. Підвищення ефективності використання земельних ресурсів сприятиме збільшенню виробництва якісної, екологічно чистої сільськогосподарської продукції, підтримці належного рівня продовольчої безпеки, збільшенню експорту сільськогосподарської продукції, збереженню ландшафтів та біорізноманіття. Проаналізуємо наявність та використання земельних ресурсів: Станом на 1 січня 2015 року загальна площа України становить 60354,9 тис. га, з яких 70,8% або 42731,5 тис. га - землі сільськогосподарського призначення [21]. Структура земельного фонду України показана на рис. 3.1.

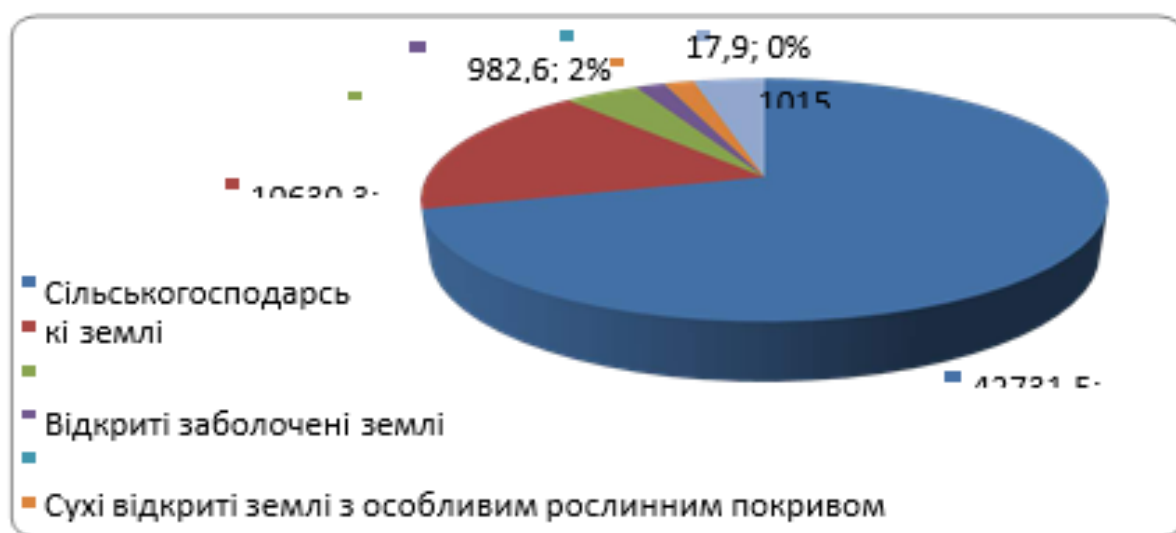

Рис. 3.1. Земельний фонд України, тис. га, %

У структурі сільськогосподарських угідь України рілля становить 76,1% (32,5 млн га), що значно вище, ніж у європейських країнах та США (табл. 3.1) [27].

Таблиця 3.1 - Порівняльна структура сільськогосподарських угідь України та деяких країн світу

Країна	Всього с.-г. угідь, млн. га	У тому числі	
		рілля, млн. га / % у складі с.-г. угідь	природні кормові угіддя, млн. га / % у складі с.-г. угідь
Україна	41,6	32,5/78,1	7,9/19
Австрія	3,5	1,4/40	2,0/57,1
Велика Британія	17,6	5,7/32,4	11,1/63,1
Іспанія	30,2	13,7/45,4	10,3/34,1
Канада	73,4	45,7/62,3	27,9/38
Німеччина	17,1	11,8/69	5,2/30,4
Польща	18,7	12,6/67,4	4,0/21,4
Румунія	14,8	9,4/63,5	4,8/32,4
США	426,9	173,5/40,6	239,2/56
Франція	30,3	18,5/61,1	11,1/36,6
Швейцарія	1,6	0,4/25	1,1/68,8

За часткою природних кормових угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь (19%) Україна значно поступається решті світу (особливо європейським країнам), де цей показник становить 30-40%, порівняно з 63,1% та 56,0% у Великобританії та США відповідно [27]. Ці дані свідчать про високий рівень освоєння та навантаження на ґрунтовий покрив сільськогосподарських угідь, що збільшує загрозу ерозії та потенціал деградації національної земельної бази. Територія України характеризується високим природно-ресурсним потенціалом (рис. 3.2) [19].

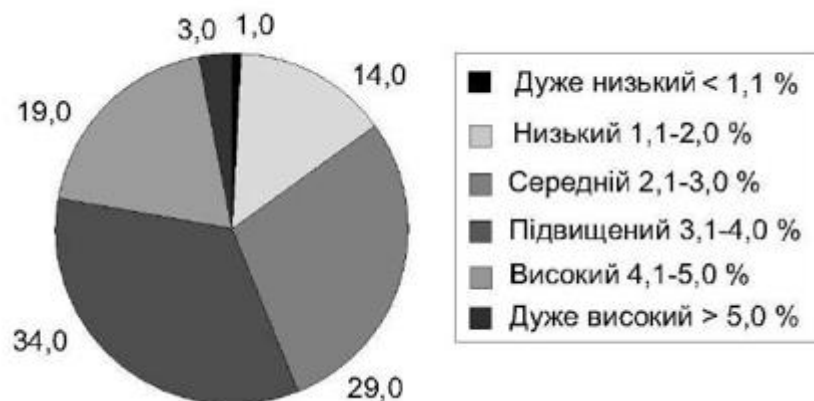

Рис. 3.2 Розподіл сільськогосподарських угідь за вмістом гумусу, %*

В Україні 29,5 млн га (93,8% всієї ріллі) добре придатні для вирощування традиційних зернових культур. З них 27,1 млн га придатні для

виращування озимої пшениці, 28,1 млн га - ячменю, 17,6 млн га - кукурудзи, 14,3 млн га - соняшнику та 7 млн га - цукрових буряків [21].

Сільськогосподарське виробництво в Україні здійснюється на землях особливо цінних земель, загальна площа яких становить 14,9 млн га, що відповідає 36% площі сільськогосподарських угідь, з яких 43,7% - рілля [19].

Економічна ефективність використання сільськогосподарських земель в Україні характеризується позитивною динамікою. Так, загальне виробництво, урожайність та загальна виручка від реалізації сільськогосподарської продукції поступово зростають. Винятком є лише зниження виробництва молока на 100 га с.-г. угідь та на душу населення.

За деякими показниками економічної ефективності використання сільськогосподарських земель Україна має гірші результати, ніж провідні країни світу (табл. 3.2) [21].

Таблиця 3.2 - Економічна ефективність використання сільськогосподарських земель в Україні*

	2000	2005	2010	2014
Площа с.-г. угідь, тис. га	41722,2	41722,2	41576,0	41511,7
Вироблено на 100 га с.-г. угідь				
М'яса (у живій вазі), ц	51,1	62,7	78,6	77,5
Молока всіх видів, ц	314,0	359,6	302,3	271
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га				
Зернові культури	19,4	26,0	26,9	43,7
Цукрові буряки (фабричні)	176,7	248,2	279,5	476,5
Соняшник	12,2	12,8	15,0	19,4
Картопля	121,6	128,4	132,5	176,4
Овочі	112,3	157,1	173,6	207,8
Плоди та ягоди	38,4	63,7	78,2	95,2
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. тонн				
Зернові культури	24459,0	38015,5	39270,9	63859,3
Цукрові буряки (фабричні)	13198,8	15467,8	13749,2	15734,1
Соняшник	3457,4	4706,1	6771,5	10133,8
Картопля	19838,1	19462,4	18704,8	23693,4
Овочі	5821,3	7295,0	8122,4	9637,5
Плоди та ягоди	1452,6	1689,9	1746,5	1999,1
Вироблено на 1 особу				
Зернових культур, кг	497	807	856	1485
Цукрових буряків, кг	268	328	300	366
Соняшнику, кг	70	100	148	236
Картоплі, кг	403	413	408	551
Овочів, кг	118	155	177	224
Плодів та ягід, кг	30	36	38	46

М'яса, кг	33,8	33,9	44,9	54,9
Молока, кг	257,4	291,1	245,2	258,9
Яєць, штук	179	277	372	456
Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., млн. грн.				
	151022,2	179605,8	194886,5	251438,6
Продукція рослинництва	92838,9	114479,9	124554,1	177707,9
Продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	73730,7
Вироблено сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств				
На одну особу, грн.	3071	3813	4249	5847
На 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	370,7	471,0	523,7	708,3

Це стосується насамперед врожайності сільськогосподарських культур та виробництва основних видів тваринницької продукції на душу населення (крім яєць). Водночас, Україна посідає одне з перших місць у світі за виробництвом окремих видів сільськогосподарської продукції на душу населення, що свідчить про нераціональне використання земель у рослинництві та стрімке погіршення природної родючості ґрунтів.

Основними причинами низької ефективності використання сільськогосподарських земель в Україні є:

- 1) слабкий фінансово-економічний стан сільськогосподарських підприємств не дозволяє їм удосконалювати технічне забезпечення вирощування сільськогосподарських культур, покращувати матеріально-технічну базу та впроваджувати інновації у виробництво.
- 2) порушення оптимальної структури посівних площ, що прискорює виснаження ґрунтового покриву. Через високу рентабельність окремих культур (зокрема соняшнику з рівнем рентабельності 36,7% у 2014 році) та спеціалізацію великих агрохолдингів на вирощуванні експортоорієнтованих культур зернової групи, площа під зерновими культурами у відсотках до загальної посівної площі зросла з 45% у 1990 році до 54,3% у 2014 році; технологічні культури зросли з 11,6% до 31% відповідно, тоді як площа під кормовими культурами зменшилася з 37% у 1990 році до 7,7% у 2014 році. На соняшник припадає 19,3% площ під основними культурами (рис. 3.3), але науково рекомендована площа під цією культурою, наприклад, у степових районах, становить 12%, і не повинна бути перевищена.

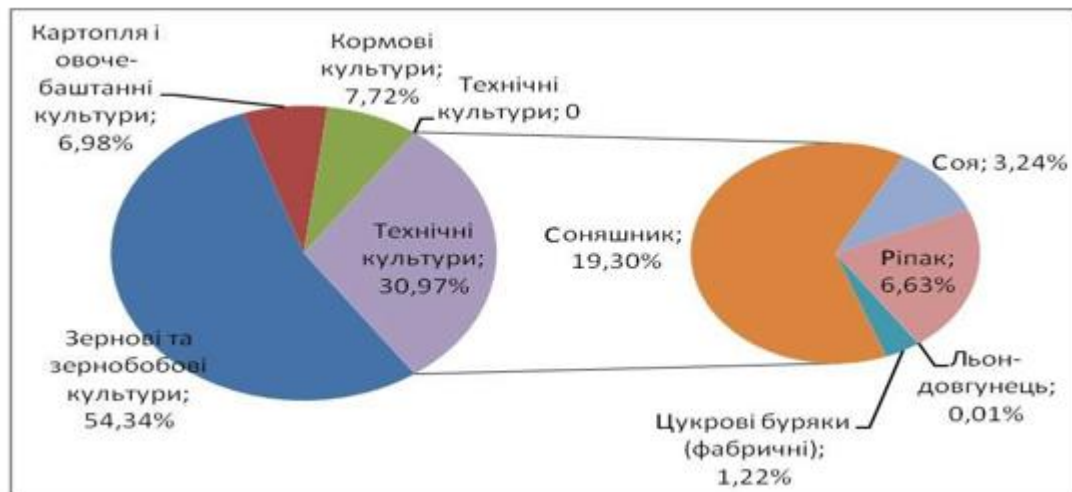

Рис. 3.3. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур на 01.01.2015 р., %*

3) недостатнє внесення органічних і мінеральних добрив збільшує дефіцит поживних речовин у ґрунті. Наприклад, у 2014 році було внесено 0,5 тони органічних добрив на гектар ріллі, але для підтримання балансу гумусу на Поліссі необхідно 13-14 тонн органічних добрив на гектар ріллі на рік, у лісостеповій зоні - 11-12 тонн, у степовій зоні та на зрошуваних землях - 8-9 тонн. Органічних добрив потрібно 11-13 тонн [15]. Більше того, азотні добрива руйнують орні землі на зрошуваних землях, оскільки сільськогосподарські підприємства використовують велику кількість азотних добрив (69,5% всіх мінеральних добрив - це азотні добрива).

При використанні (69,5% всіх мінеральних добрив) порушується оптимальне співвідношення поживних речовин у ґрунті, що призводить до підкислення ґрунту та зниження якості врожаю.

4) низький рівень державної підтримки підвищення ефективності землекористування, охорони та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, а також заходів щодо захисту деградованих і малопродуктивних земель. Слід зазначити, що пунктом 3 останньої статті Закону України "Про охорону земель" передбачено, що Державна програма використання та охорони земель і Державна програма охорони родючості ґрунтів мають бути затверджені протягом року з дня набрання ними чинності, але це не виконується.

5) низька культура землеробства та низька зацікавленість сільгоспвиробників у впровадженні новітніх технологій вирощування сільськогосподарських культур. Більшість фермерів використовують традиційні методи обробітку ґрунту, які змушують їх обробляти ґрунт, що руйнує структуру ґрунту, спричиняє втрату вологи та ерозію. Натомість більш наукомістка, але трудомістка технологія no-till, яка поєднує обробіток ґрунту та культивуацію в одному технологічному циклі та агрегаті, часто в поєднанні з локальним внесенням добрив (система no-till), що виключає обробіток ґрунту та зберігає вологу і структуру ґрунту, не набула широкого розповсюдження в Україні. Ця технологія може вчетверо підвищити продуктивність праці в сільському господарстві, заощадити на паливно-мастильних матеріалах, металах, амортизації машин і тракторів та запасних частинах за поточними світовими цінами, а також зменшити загальні витрати на 50-90 доларів США на гектар. Загальні витрати на гектар зменшуються на 50-90 доларів США порівняно з традиційними технологіями [22].

6) рівень використання методів точного землеробства на основі ГІС-технологій сільськогосподарськими землекористувачами є низьким. ГІС-технологія - це система управління, яка використовує інформаційні технології для розуміння агроекологічного потенціалу землі в процесі регулювання виробництва сільськогосподарських культур. Ця технологія уможливорює: моніторинг врожайності на конкретних ділянках поля; цілодобову роботу; електронне картографування сільськогосподарських угідь за допомогою ГІС-програм для аналізу ґрунтів; офлайн-системи відповідно до запасів поживних речовин у ґрунті та поточних потреб рослин; внесення різних добрив за допомогою онлайн-систем [12].

Таким чином, в Україні не повною мірою використовується природний потенціал земель для вирощування сільськогосподарських культур, відсутнє ефективне сільськогосподарське землекористування та поступово втрачається якість ґрунтового покриву через нераціональне землекористування. Державна політика у сфері землекористування в

сільськогосподарському виробництві має забезпечити більш ефективне використання земель сільськогосподарського призначення, раціональне використання сільськогосподарських угідь, впровадження нових технологій обробітку ґрунту та інших агротехнічних заходів, спрямованих на збереження і підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами та оптимізацію сільськогосподарського землекористування шляхом виведення з інтенсивного обробітку непродуктивних, деградованих земель.

Трудові ресурси. Сучасною демографічною особливістю сільської місцевості є скорочення чисельності сільського населення: З 1990 по 2014 рік Україна втратила 6,2 мільйона жителів, з яких 10% міського населення скоротилося до 3,5 мільйона, а 16% сільського - до 2,7 мільйона. Якщо у 1979-1990 роках основним чинником депопуляції сільського населення було від'ємне сальдо міграції, яке майже в дев'ять разів перевищувало природне скорочення (перевищення смертності над народжуваністю), то з 1991 року основним чинником депопуляції сільського населення стало природне скорочення.

Природне скорочення є основним чинником депопуляції сільського населення.

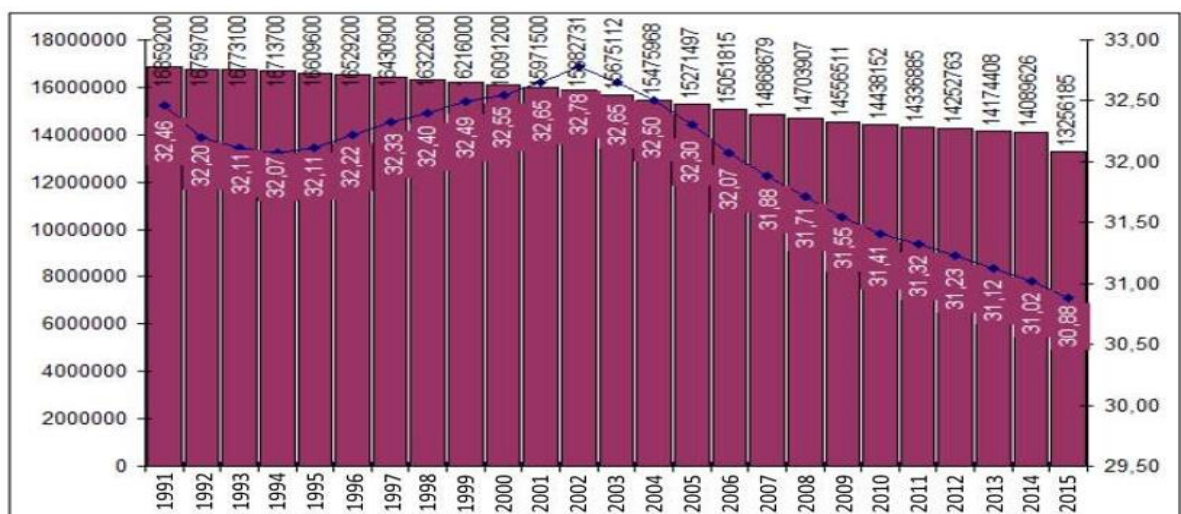

Рисунок 3.4 – Динаміка чисельності сільського населення та його відсоток у загальній чисельності

Основні причини депопуляції в сільській місцевості:

- високий рівень смертності;
- низький рівень народжуваності.

Таким чином, навіть якщо народжуваність зростатиме, а смертність зменшуватиметься, чисельність населення України в осяжному майбутньому продовжуватиме скорочуватися. Вікова структура населення становить демографічну характеристику країни, а також є носієм демографічного потенціалу, який є передумовою певних демографічних тенденцій. Ситуація в Україні є такою, що скорочення чисельності населення призводить до його старіння, а старіння сприяє скороченню чисельності населення. Визначальним фактором старіння населення є рівень народжуваності. Зі зменшенням частки молодого населення структурно зростає частка населення похилого віку. Роль рівня смертності у старінні населення є неоднозначною. З одного боку, якщо смертність молодшої вікової групи зменшується, частка старшої вікової групи збільшується. Зниження рівня смертності у старших вікових групах означає поступове старіння населення.

Оскільки старіння населення призводить до збільшення втрат демографічного, життєвого і трудового потенціалу та зростання економічного навантаження на здорове населення, демографічні передумови сталого соціально-економічного розвитку стають все менш обнадійливими. Порівняно з 2000 р. у 2014 р. чисельність працездатного населення (у віці 15-70 років) у сільській місцевості України зменшилася на 1138 тис. осіб до 5292,4 тис. осіб, а населення працездатного віку - на 745,6 тис. осіб до 4924,4 тис. осіб [26].

Перехід сільського господарства до ринкових відносин збільшив попит на робочу силу та сприяв підвищенню продуктивності праці. Технічна та технологічна перебудова структури виробництва призвела до зростання продуктивності праці та вивільнення працівників [12].

У 2014 році на сільське господарство припадало 16% валового внутрішнього продукту. При цьому валова продукція сільського

господарства зростала, досягнувши 251,4 млрд грн у 2014 році, що у постійних цінах 2010 року в 1,2 рази більше, ніж у 2008 році. З 2008 по 2014 рік та перше півріччя 2015 року валова продукція сільського господарства становила 1 644,9 млрд. грн. .

Порівняно з 1990 роком, у 2014 році загальне виробництво продукції на одну особу, зайняту в сільськогосподарському виробництві (у постійних цінах 2010 року), зросло з 50388,5 грн до 227753,4 грн, у рослинництві - з 59554,9 грн до 228884,7 грн, а у тваринництві - з 224105,1 грн до 148840,3 грн (Таблиця 2.6). За цей період продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах зростає в 4,5 рази, в рослинництві - в 3,8 рази, а в тваринництві - в 5,4 рази [21, 25]. Хоча середньомісячний рівень заробітної плати в сільському господарстві поступово зростає, він залишається одним з найнижчих порівняно з іншими видами економічної діяльності. Так, у 2014 році середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві становила 2556 грн, що на чверть нижче, ніж в середньому по Україні (3480 грн).

Однією з особливостей сільської зайнятості в сучасних умовах є підвищена мобільність робочої сили. Коефіцієнт міграції сільського населення в 2,3 рази перевищує коефіцієнт міграції міського населення. Міграція охоплює 8,95% сільського населення працездатного віку та 3,9% міського населення. Це можна пояснити тим, що сільське населення має високу мотивацію шукати роботу за кордоном. Це пов'язано з тим, що вони стикаються з багатьма проблемами при пошуку роботи за місцем проживання, найголовнішою з яких є обмежений вибір типів роботи. Найбільш поширеними секторами з точки зору частки зайнятого сільського населення є будівництво (59,8%), домашня прислуга (16,8%) та сільське господарство (9,1%). Половина (47,5%) робочої сили, що мігрує з сільської місцевості, складається з молоді у віці 15-34 років. Визначити обсяги трудової міграції в Україні досить складно. Основним джерелом статистичної інформації про міграцію в національній статистиці є дані про

заповнені талони в'їзду/виїзду, які відображають лише переміщення з одного населеного пункту в інший, а не фактичні міграційні потоки [28].

Таблиця 3.3- Динаміка показників продуктивності праці в агропідприємствах*

Показники	1990	1995	2000	2005	2010	2014
<u>Виробництво валової продукції на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2010 р., грн.</u>						
Усього	50388,5	30254,8	27066,9	72621,9	132680,4	227753,4
у т.ч.:						
рослинництво	59554,9	45822,2		86198,1	133603,0	228884,7
тваринництво	41184,4	17596,0		47992,8	130473,7	224105,1
<u>Динаміка продуктивності праці, % (1990 = 100%)</u>						
Усього	100	60,0	53,7	144,1	263,3	452
у т.ч.:						
рослинництво	100	76,9		144,7	224,3	384,3
тваринництво	100	42,7		116,5	316,8	544,2

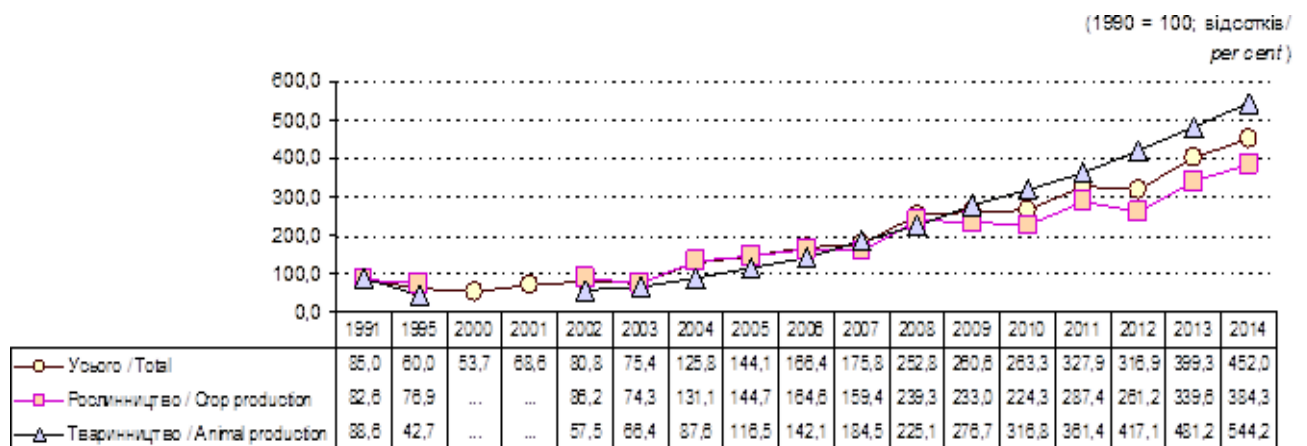

Рисунок - 3.5. Динаміка продуктивності праці, 1991-2014 рр.

Аналіз показує, що сільська робоча сила використовується не повною мірою. Низькі доходи, брак робочих місць та обмежені можливості працевлаштування для сільських жителів призвели до зростання міграції та відтоку робочої сили з сільської місцевості.

Технічні ресурси. Незважаючи на досить високий рівень забезпеченості сільського господарства країни земельними та трудовими ресурсами, проблема технічної та технологічної оснащеності залишається невирішеною. Протягом останніх років середньогалузевий рівень фондоозброєності на гектар сільськогосподарських угідь в Україні в три-сім разів нижчий, ніж у

розвинутих країнах, що зумовило низький рівень технічного забезпечення, який призводить до великих виробничих втрат, які оцінюються у 8-12 млрд грн [17].

Забезпеченість сільськогосподарською технікою сільськогосподарських підприємств є дуже низькою, і це навантаження зростає з кожним роком. Наприклад, за період з 2008 по 2014 рік кількість тракторів, що використовуються сільськогосподарськими підприємствами, зменшилася на 22,26%, а кількість тракторів у розрахунку на 1 га ріллі - на 24,67% (Таблиця 3.4).

Таблиця 3.4 - Наявність і забезпеченість сільськогосподарських підприємств окремими видами сільськогосподарської техніки, на кінець року, од

Вид техніки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 р. у % до 2009 р.
Трактори всіх марок, шт.	177401	168532	151287	147131	144947	140541	130811	73,74
на 1 га ріллі, шт.	9	9	8	8	7,47	7,32	6,78	75,33
Комбайни зернозбиральні, шт.	39091	36783	32750	32062	31158	29364	27196	69,57
із розрахунку на 1 га посівної площі зернових, шт.	4	3	4	4	2,88	2,59	2,69	67,25
Комбайни кукурудзозбиральні, шт.	3174	2857	2548	2295	2114	1995	1784	56,21
із розрахунку на 1 га посівної площі кукурудзи, шт.	2	2	1	1	0,46	0,41	0,38	19,02
Комбайни картоплезбиральні, шт.	1360	1257	1694	1660	1598	1459	1276	93,82
із розрахунку на 1 га посівної площі картоплі, шт.	57	48	59	49	1,11	1,05	0,95	98,35
Бурякозбиральні машини (без гичкозбиральних)	5774	5083	4240	3848	3556	3036	2747	47,58
із розрахунку на 1 га посівної площі буряків, шт.	18	18	9	8	7,76	10,84	8,30	46,11

Протягом аналізованого періоду кількість комбайнів зменшилася на 30,43% для зернозбиральних, 43,79% для кукурудзозбиральних та 6,18% для

картоплезбиральних комбайнів. Кількість комбайнів зменшилась на 32,75% у розрахунку на гектар відповідної культури та на 80,98% для кукурудзи, картоплезбиральних комбайнів - на 1,65%.

У період з 2008 по 2014 рік кількість бурякозбиральних комбайнів зменшилась на 52,42%, а кількість бурякозбиральних комбайнів на гектар - на 53,89%. Рівень використання тракторів в Україні значно вищий, ніж у країнах ЄС: У 2014 році на один гектар ріллі в Україні припадало сім тракторів, порівняно з 79,4 у Німеччині та 242,2 в Італії [17] (Таблиця 3.5).

Таблиця 3.5 - Рух окремих видів сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах протягом 2014 р., од.

	Наявність на початок року	Надійшло протягом року			Вибуло протягом року			Наявність на кінець року
		всього	у т.ч. куплено	у % до надходження	всього	у т.ч. списано	всього	
Трактори – всього	131480	6364	4317	67,8	7033	2662	2,0	130811
Комбайни і машини:								
зернозбиральні	27696	1430	974	68,1	1930	720	2,6	27196
кукурудзозбиральні	1924	85	56	65,9	225	87	4,5	1784
кормозбиральні	5597	211	123	58,3	534	257	4,6	5274
картоплезбиральні	1323	58	30	51,7	105	48	3,6	1276
бурякозбиральні	2986	67	31	46,3	306	169	5,7	2747

Вітчизняні трактори становили 10,2%, зернозбиральні комбайни - 0,02% та кукурудзозбиральні комбайни - 100% від загального обсягу закупівель техніки у 2014 році.

Більшість вітчизняної техніки купується сільськогосподарськими підприємствами за власні кошти. Наприклад, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2012 році з 7656 одиниць техніки вітчизняного виробництва 7418 одиниць (96,9%) було придбано за власні кошти, 209 одиниць (2,7%) за державної підтримки у вигляді кредитів, лізингу та часткової компенсації вартості техніки, 24 одиниці (0,3%) за іншими програмами державної підтримки (регіональні програми підтримки, програми підтримки фермерських господарств) та 5 одиниць (0,1%) за ф'ючерсними контрактами [20].

Таблиця 3.6 - Придбання с.-г. підприємствами окремих видів нової сільськогосподарської техніки за потужністю та видами по Україні

	Вид техніки	Кількість, шт.	Середня ціна, грн.	Загальна вартість, тис. грн.
1	Трактори всіх видів	1822	716533,4	1305523,86
	з них вітчизняного виробництва	187	277903,05	90639,37
	іноземного виробництва	1635	748581	1214884,48
	з потужністю менше 40 кВт	59	152107,1	8974,32
	з потужністю від 40 до 60 кВт	214	234441,7	50170,53
	з потужністю від 60 до 100 кВт	781	313191,5	244602,53
	понад 100 кВт	768	1304396,5	1001776,48
2	Плуги	804	172566,7	138743,63
3	Культиватори	1396	183901,7	256726,77
4	Борони	1366	153635,2	209865,68
5	Сівалки (без тукових)	1552	479332,9	743924,66
6	Розкидачі гною і добрив (включаючи сівалки тукові)	632	167272,7	105716,35
7	Машини і пристрої для поливу	160	668658,0	106985,28
8	Комбайни зернозбиральні	336	2004757,3	673598,47
	з них вітчизняного виробництва	7	981673,0	6871,71
	іноземного виробництва	329	813654,0426	666726,76
9	Комбайни кукурудзозбиральні	16	2316876,0	5861,23
	з них вітчизняного виробництва	16	1953743,8	5861,23
	іноземного виробництва		-	-
10	Комбайни кормозбиральні	34	940778,4	29240,08
	з них вітчизняного виробництва	4	69216,225	2726,86
	іноземного виробництва	30	883773,8433	26513,22
11	Комбайни бурякозбиральні	3	2084180,0	6252,54
	Всього	6569	9409159	2838513,9

]

Як свідчить аналіз, виробництво сільськогосподарської техніки в Україні не відповідає технологічним потребам і з кожним роком зменшується (рис. 3.6).

Тому рівень зносу основних засобів у сільському господарстві є досить високим: На початку 2015 року загальна кількість зернозбиральних комбайнів в країні становила 50 000 одиниць (75 000 для технічних потреб), з яких 80% відпрацювали свій амортизаційний період.

У той час як технічна потреба становить 400 000 одиниць, наявний парк налічує 309 тис одиниць, з яких понад 60% відпрацювали свій амортизаційний термін.

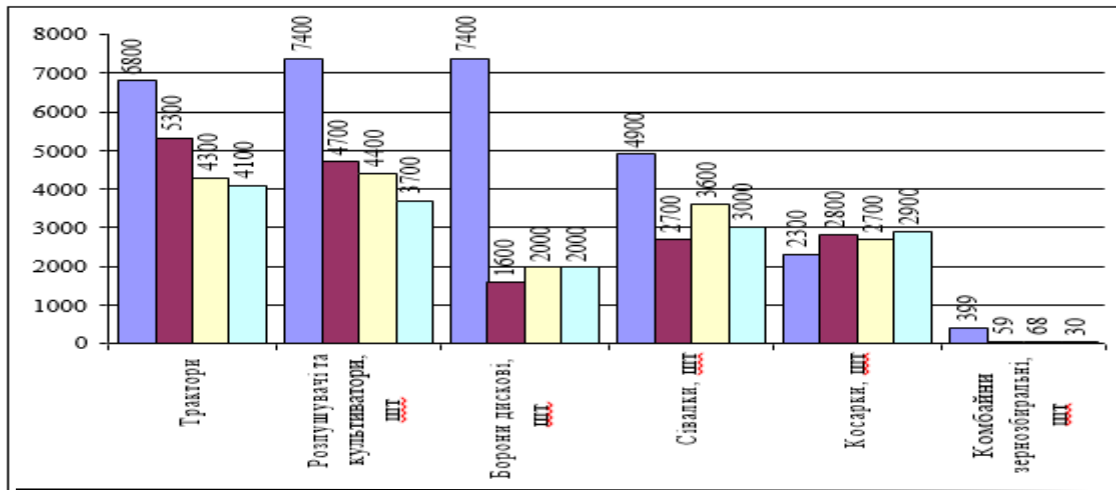

Рисунок – 3.6 Виробництво с.-г. техніки в Україні, шт

Для того, щоб довести машинно-тракторний парк агрохолдингів до рівня технічної потреби, необхідно щорічно закуповувати понад 35 млрд грн техніки та обладнання, з яких 10 млрд грн на оновлення тракторного парку та 10-12 млрд грн на зернозбиральні комбайни. Крім того, 5-6 млрд грн потрібно на закупівлю запасних частин та ремонтних матеріалів для підтримання машин і тракторів у робочому стані.

Таким чином, лише 60-70% сільського господарства забезпечено основними технічними засобами, а кількісний та якісний склад наявного парку машин і тракторів не сприяє задоволенню технічних потреб сільського господарства, але безпосередньо впливає на якість та строки виконання сільськогосподарських робіт.

Через фізичний знос і технічні несправності щороку не використовується 25-35% тракторів, комбайнів та іншої сільськогосподарської техніки [17].

Протягом звітного року 106 підприємств розробляли передові технології, з них 28,3% - у м. Києві, 16,0% - у Харківській, по 7,5% - у Дніпропетровській та Івано-Франківській, 5,7% - у Донецькій областях. За видами економічної діяльності 40% - це промислові підприємства, третина - професійна, наукова та технічна діяльність, а шоста частина - заклади освіти. Загальна кількість створених технологій становила 309, з них 90,3% -

новостворені в Україні, 21% - за державними замовленнями: п'ята частина - у Києві, 21,7% - у Харкові, 10,7% - у Дніпрі, по 6,5% - у Донецьку та Миколаєві, 5,2% - у Полтаві, а також технології були запропоновані організаціями. 43,4% новітніх технологій були задіяні у переробній промисловості, 23,3% - у професійній, науковій та технічній діяльності, 12,0% - у медичній та соціальній допомозі та 5,8% - у сфері інформації та комунікацій.

3.2. Економічний механізм стимулювання ресурсозбереження в переробних галузях АПК

Ефективна стратегія ресурсозбереження забезпечує оптимальне використання виробничо-економічних параметрів підприємства і базується на прибуткових виробничих процесах, стійкій конкурентоспроможності підприємства та його можливому впливі на певні фактори внутрішнього та зовнішнього середовища. Економічне регулювання інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, має найбільший вплив на стан ресурсозбереження, і з метою підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки необхідно удосконалити економічні механізми процесу розширення і відтворення сільського господарства, включаючи відтворення земельних ресурсів, трудових ресурсів, основних і оборотних засобів, валової і чистої продукції. Це досягається за допомогою економічного механізму - це система взаємопов'язаних і взаємозалежних економічних регуляторів, що базуються на єдиній методологічній основі, які забезпечують нормальний перебіг процесу відтворення в сільському господарстві та підтримують сільськогосподарських товаровиробників. До економічних механізмів, що сприяють ресурсозбереженню, належать ціни, податки та фінансово-кредитні відносини.

Основою функціонування економічних механізмів ресурсозбереження є нормативно-правова база та планування і прогнозування

сільськогосподарського виробництва. У цьому контексті вдосконалення економічних механізмів ресурсозбереження в переробних галузях передбачає - побудувати різні економічні регулятори (ціни, податки, кредити) на єдиній методології, щоб кожен з них виконував лише свою функцію посилення зв'язків між окремими ринковими важелями з метою уникнення неузгодженості в процесі регулювання агропереробного виробництва.

Таким чином, створення економічних механізмів стимулювання ресурсозбереження має базуватися на використанні кластероутворюючих структур в агросекторі. Кластероутворюючі структури дозволяють досягти більшої горизонтальної інтеграції з економією витрат та ефекту масштабу або синергії за рахунок поглиблення спеціалізації учасників взаємодії, економії витрат малих і середніх підприємств на виконання спільних функцій, наприклад, маркетингових, та підвищення конкурентоспроможності агропромислової продукції і підприємств. На основі системного та інституційного підходу пропонується наступна структурно-логічна схема процесу адаптації організацій в системі сільськогосподарського землекористування до розробленої автором моделі ринку інтегрованого ресурсокористування (рис. 3.7).

Запропоновано такі структурно-логічні схеми: розмежування об'єктивних і суб'єктивних чинників відтворювального процесу; забезпечення стійких умов для розвитку сільськогосподарського виробництва як всередині галузей, так і між галузями; надання відносно рівних стартових можливостей усім сільськогосподарським товаровиробникам, незалежно від форм власності та господарювання, для забезпечення відтворювального процесу і створення гнучкої системи.

Сприяння раціональному розміщенню і спеціалізації сільськогосподарського виробництва та забезпечення охорони навколишнього середовища.

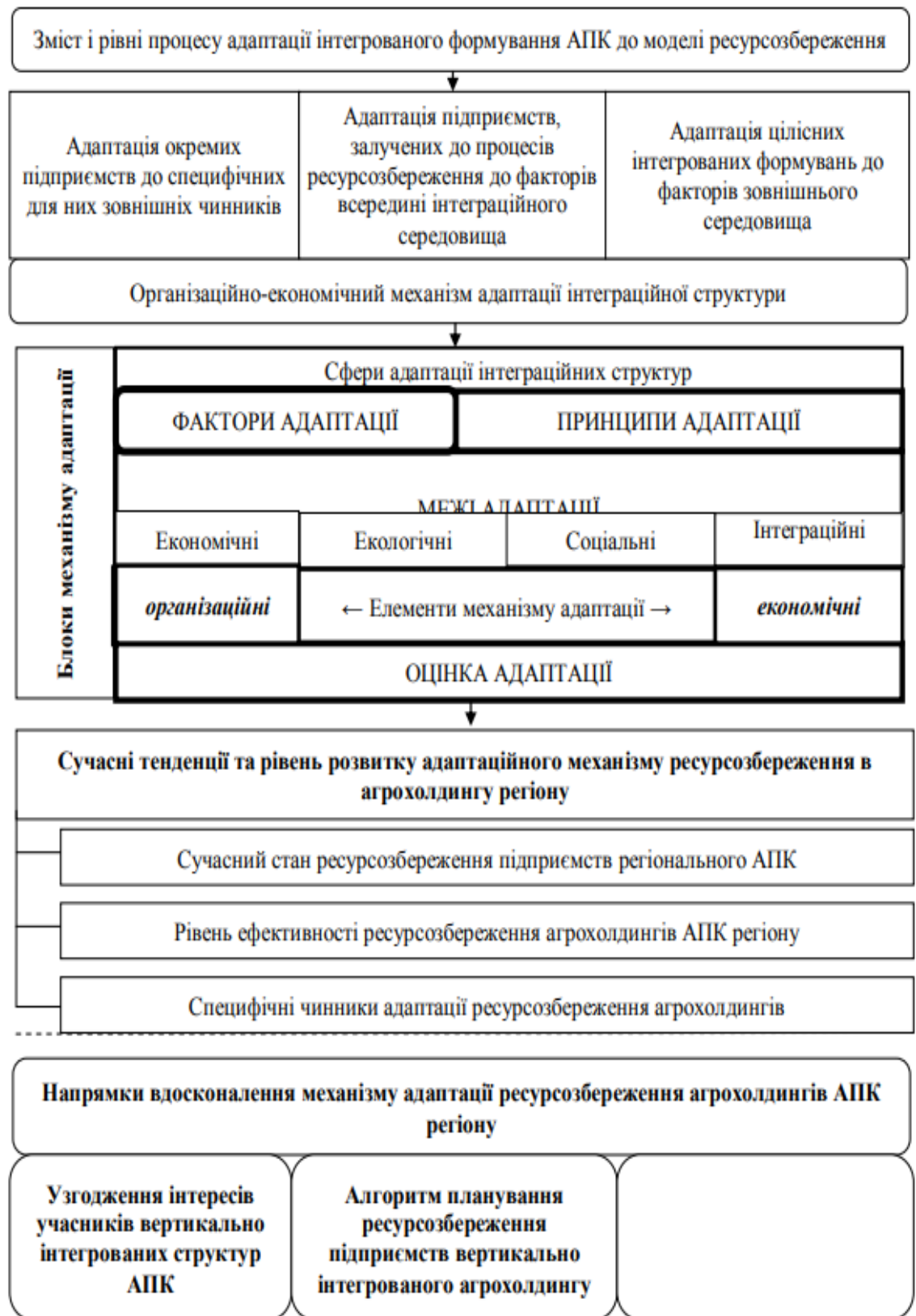

Рисунок 3.7. Структурно-логічна схема адаптації організацій системи с.-г. землекористування до ринкової моделі інтегрованого ресурсокористування

Кластери можуть формуватися на основі галузевих зв'язків їх структурних елементів або за регіональною ознакою. Слід підкреслити, що підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору сьогодні можливе лише за рахунок об'єднання зусиль великої кількості суб'єктів ринку, які шляхом укладання угод створюють бізнес-середовище, що дозволяє їм використовувати спільні ресурси та технології. Адаптація інтегрованих організацій в системі аграрної власності до ринкової моделі інтегрованого постачання є процесом, який відбувається на різних рівнях і в різних сферах адаптації, де рівень адаптації відповідає вертикальній структурі інтегрованої організації, а сфера - взаємодії функціональних підрозділів організацій, що перебувають в інтеграційних відносинах (маркетинг, ресурсозбереження та ресурсозберігаюче виробництво, контроль якості інтегрованого активу). Таким чином, рівень адаптації інтегрованого сорсингу до ринкової моделі формується під впливом конкретних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на інтегроване цілісне утворення та окремі інтегровані суб'єкти.

Конкретний рівень адаптації інтегрованого активу до ринкової моделі інтегрованого ресурсокористування формується під впливом чинників, що визначають стан та рівень ресурсозбереження, зумовленого процесом інтеграції. При цьому площина адаптації формується у внутрішньому середовищі інтегрованого об'єкта, де на основі взаємодії функціональних підрозділів інтегрованого об'єкта формується інтегрована система ресурсозбереження аграрного майна. Формування площини адаптації відбувається в процесі пристосування інтегрованого суб'єкта господарювання до чинників ресурсозберігаючої моделі (рис. 3.8).

Розглядаючи агрохолдинг, що складається з агрохолдингу та переробного підприємства, перший етап адаптації характеризується зовнішніми факторами, що впливають на цілісність агрохолдингу, другий етап - зовнішніми факторами, що впливають на агрохолдинг та переробне підприємство окремо, а третій етап - внутрішніми факторами інтеграції.

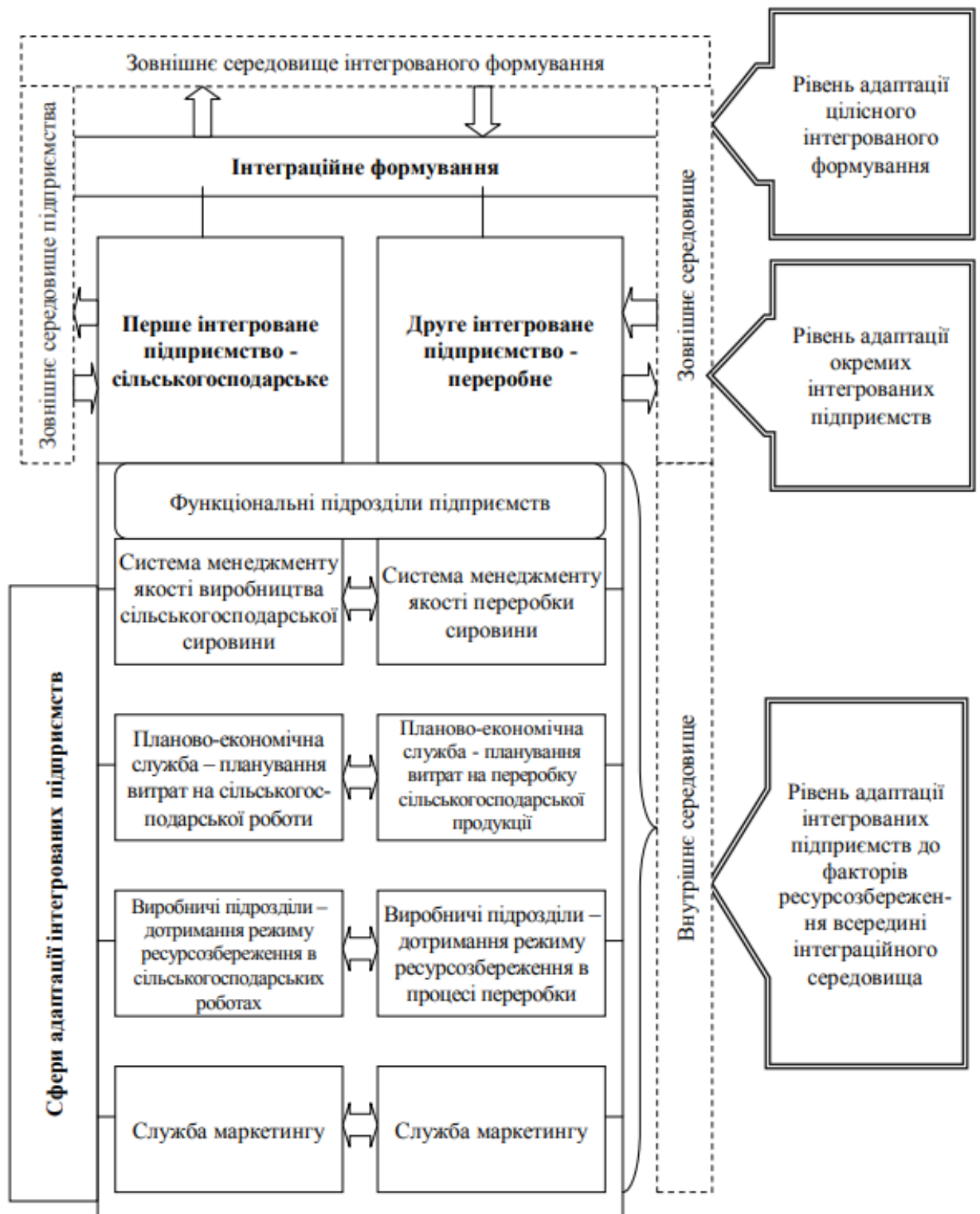

Рис. 3.8. Двомірна модель взаємодії інтегрованих підприємств в ресурсозберігаючому ланцюжку

У цьому випадку сфера адаптації формується в рамках взаємодії між функціональними підрозділами цих підприємств (маркетинг, контроль

якості, виробництво тощо), які безпосередньо впливають на процес ресурсозбереження.

Метою кооперації у сфері комплексного використання ресурсів є об'єднання підприємств у певну цілісність для підвищення ефективності використання факторів виробництва. Така співпраця може включати взаємовигідне співробітництво не тільки для створення ефективних систем ресурсозбереження, але й для виконання бізнес-орієнтованих практичних завдань. Успіх цього процесу неможливий без інновацій у сфері ресурсозбереження, а базовою інституційною умовою успішного розвитку національної економіки, як показує практика, є створення національної інноваційної системи як сукупності установ, підприємств, наукових та освітніх організацій, зацікавлених як у впровадженні, так і в підтримці інновацій. Процес створення такої структури, що забезпечує тісну взаємовигідну співпрацю, повинен враховувати складність господарської діяльності та швидкі зміни у зовнішньому середовищі. Враховуючи, що інформація є основним стратегічним ресурсом у реальному світі, організація ефективної взаємодії між двома вищезгаданими групами суб'єктів (сільськогосподарськими та переробними підприємствами) об'єктивно потребує комплементарної основи для зв'язку, а саме побудови комунікаційних мереж. Найбільш відчутними перевагами мережевої структури є, по-перше, те, що вона надає можливості для обміну інформацією та знаннями. Це, в свою чергу, призводить до підвищення компетентності працівників та скорочення витрат ресурсів. Загалом, ефективність мережевої організації в будь-якій діяльності полягає в тому, що її результативність зростає нелінійно зі збільшенням розміру мережі. Кожен вузол мережі, кожен взаємодіючий суб'єкт, перерахований вище, отримує додаткові вигоди від простого збільшення кількості вузлів, оскільки кількість взаємодій поступово зростає.

В ході взаємодій, що формують ефективну систему ресурсозбереження, функціональні алгоритми структурних елементів цього механізму проводять

безперервну оцінку ефективності ланцюга ресурсозбереження, які в сукупності формують цілісність і єдність всього механізму (рис. 3.9).

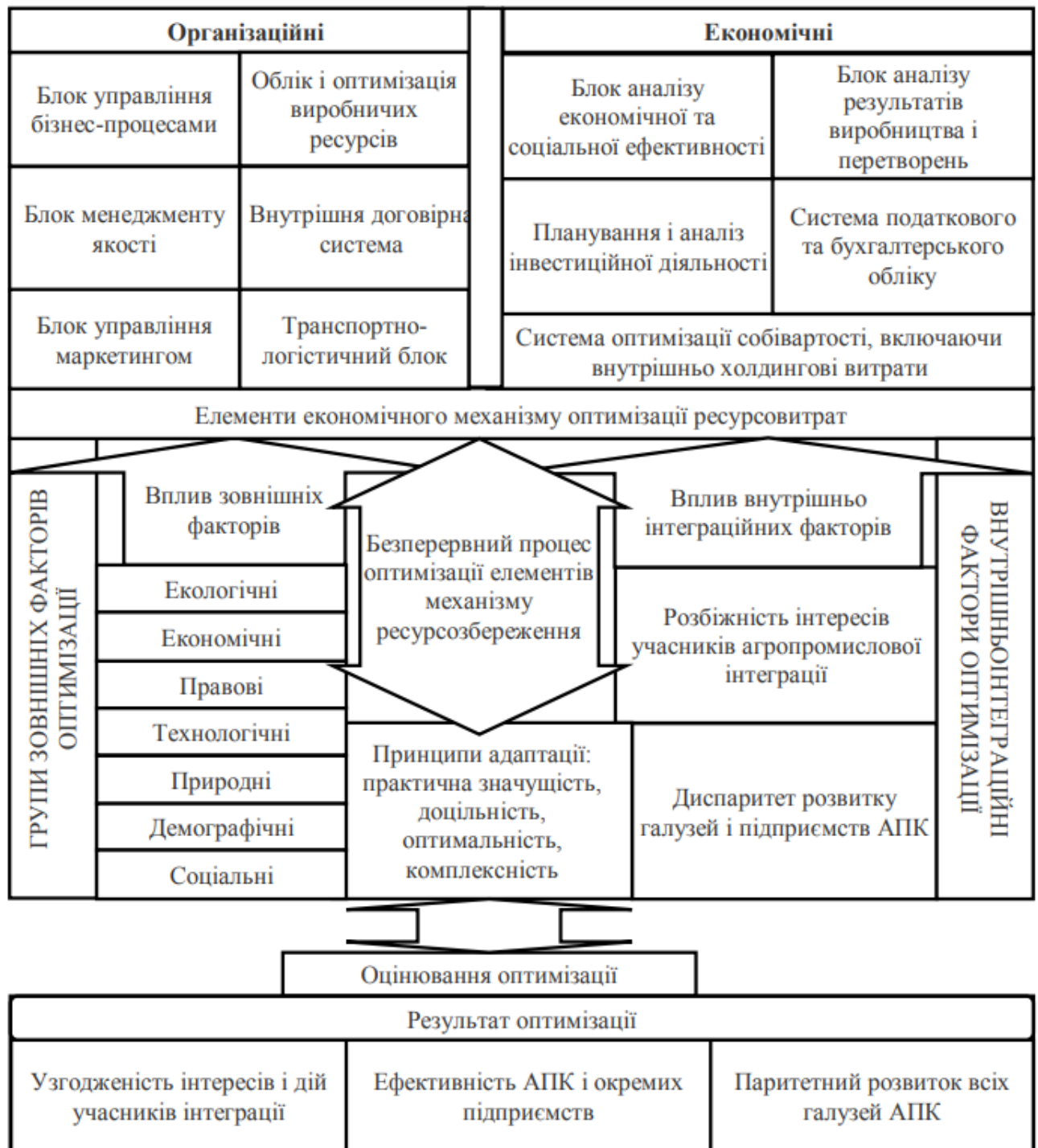

Рис. 3.9. Економічний механізм комплексного стимулювання ресурсозбереження

Принципи адаптації (системність, комплексність, оптимальність); елементи механізму адаптації (економічні елементи (планування та аналіз

господарської діяльності, спрямованої на оптимізацію витрат ресурсів, управління ціноутворенням, управління фінансовими потоками) та організаційні елементи (управління якістю ресурсів, підсистема маркетингу, підсистема внутрішніх контрактів); межі адаптації (економічні, екологічні, соціальні, інтеграційні) та системи оцінки ефективності використання ресурсів).

Вона включає принципи адаптації (системність, комплексність, оптимальність), елементи механізму адаптації (економічні елементи (планування та аналіз господарської діяльності, спрямованої на оптимізацію витрат ресурсів, управління цінами, управління фінансовими потоками) та організаційні елементи (управління якістю ресурсів, підсистема маркетингу, підсистема внутрішніх контрактів), межі адаптації (економічні, екологічні, соціальні, інтеграційні) та системи оцінки ефективності ресурсозбереження), наступні блоки.

Окремі фактори моделі ринку інтегрованого ресурсокористування не тільки визначають ефективність діяльності інтегрованого сільськогосподарського підприємства, але й безпосередньо впливають на окремі підприємства, що входять до складу інтегрованої структури.

Проведені розрахунки дозволяють запропонувати до визначених факторів ринкового середовища основні напрями розробки адаптивних механізмів агрохолдингу для комплексного сприяння ресурсозбереженню в переробних галузях АПК (рис. 3.10). Перший - узгодження економічних інтересів інтегрованих учасників; другий - забезпечення рівномірного розвитку всіх галузей агрохолдингу; третій - моделювання процесу адаптації агрохолдингу до ринкового середовища.

Зростання валової продукції протягом аналізованого періоду супроводжувалося майже пропорційним збільшенням собівартості, тобто витрат на ресурси, що генерувало рівномірний рівень прибутку, скоригований на інфляцію. Низькі середньорічні абсолютні темпи зростання (менше 3 в.п. на рік) рентабельності переробних (хлібопекарських,

борошномельних) та сільськогосподарських підприємств найбільших регіональних агропромислових об'єднань також свідчать про необхідність пошуку точок зростання ресурсозберігаючої економічної ефективності, пов'язаної з потенційними синергетичними ефектами інтеграційного процесу.

Узгодження інтересів учасників інтеграції	Узгодження інтересів в області юридичних основ інтеграційних процесів	Розробка узгодженого інвестиційного плану розвитку цілісної інтегрованої структури і окремих інтегруються підприємств	Паритетне розвиток всіх галузей агрохолдингу
	Узгодження обсягу та структури продукції, що є сировиною для подальшої переробки в агрохолдингу	Пріоритетний розвиток сільськогосподарських блоків агрохолдингів з використанням заходів державної підтримки	
	Узгодження інтересів в області системи менеджменту якості	Побудова ефективного механізму регулювання внутрішньохолдингових цін в рамках правових норм України	
	Узгодження інтересів у сфері управління маркетингом	Побудова механізму паритетного розподілу общехолдингових витрат між учасниками інтегрованих формувань	
	Узгодження інтересів у сфері організації і управління транспортно-логістичними потоками всередині агрохолдингу	Пошук шляхів оптимізації оподаткування доданої вартості в вертикально інтегрованих корпоративних формуваннях АПК	
	Узгодження інтересів у сфері управління агрохолдингом		
	Узгодження інтересів в області стратегічного і оперативного планування, а також в сфері аналізу та оцінки досягнутих результатів		

Рисунок - 3.10. Напрямки вдосконалення адаптивного механізму комплексного стимулювання ресурсозбереження вертикально інтегрованих господарств регіонального АПК

Важливим напрямом підвищення ефективності взаємодії підприємств, що входять до складу вертикально інтегрованого аграрного підприємства, є використання методів спільного та колаборативного планування для сприяння комплексному ресурсозбереженню, в тому числі із застосуванням економіко-математичного інструментарію. Розроблений алгоритм має чотири етапи.

1-й. Оцінка ринкового середовища, в якому реалізується кінцева продукція сільськогосподарських підприємств. Цей етап включає кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язку між цінами на продукцію, обсягами реалізації та середніми цінами конкурентів. Наприклад, аналіз хліба з борошна вищого ґатунку виявив такі залежності:

$$P_1 = 22,27 - 0,44X_1 + 0,46P_{kon1},$$

де P_1 – реалізаційна ціна хліба з борошна 1-го сорту, X_1 – обсяг реалізації хліба з борошна 1-го сорту, P_{kon1} – усереднена реалізаційна ціна конкурентів на цю продукцію.

Для кожного з восьми рівнянь нормований R-квадрат коливається від 0,92 до 0,96, що свідчить про достовірність встановленої залежності.

1- й. Розрахунок оптимальної структури товарної продукції переробного підприємства. Цільовою функцією є формула, що описує прибуток переробного підприємства:

$$SPr = \sum_{i,j=1}^{i,j=8} ((PX_i \cdot WRX_i) + (PX_j \cdot WRX_j)) - \sum_{i,j=1}^{i,j=8} (SX_i + SX_j) - NDS \rightarrow \max,$$

де SPr – прибуток переробного підприємства; PX_i – ціна реалізації відповідної продукції оптом, що визначається за допомогою розрахованої функціональної залежності реалізаційних цін від обсягів реалізації і цін конкурентів; PX_j – ціна реалізації відповідної продукції в роздріб через власну торговельну мережу (в нашому випадку відповідає націнці 15% до оптової ціни); WRX – обсяг реалізації відповідної продукції оптом; WRX – обсяг реалізації невідповідної продукції через власну торговельну мережу; SX_i – питома собівартість виробництва продукції, що включає в себе ресурсні витрати, оплату праці, підготовку продукції до реалізації і т. д.; SX_j – відрізняється від SX_i на додані витрати на збут; NDS – ПДВ, сплачений до бюджету.

Рівняння 4.7 розглядає варіанти продажу різних груп товарів оптом та через власну роздрібну мережу. Обмеження моделі формуються ринковими та виробничими умовами. Коефіцієнти та обмеження моделі можуть змінюватися зі зміною структури витрат (вартості ресурсів), ринків та факторів виробництва. В результаті другого етапу за заданими коефіцієнтами та обмеженнями визначається оптимальна структура виробництва за поточного попиту на сировину.

3- й. Аналогічним чином оптимізується структура ринкової продукції переробного підприємства. Цільовою функцією є рівняння, що описує прибуток цього підприємства. Варіанти моделі включають різні види продукції та канали збуту, такі як пекарня, сторонні покупці та роздрібні ринки. За певних умов також можлива опція закупівлі сировини (виробничих ресурсів) у сторонніх постачальників для задоволення потреб переробної промисловості. У цій моделі ціни встановлюються каналом збуту. Обмеження також встановлюються ринковими та виробничими факторами, враховуючи взаємозв'язок різної врожайності сировини.

4- й. Відповідно до потреб переробних підприємств, які є частиною ланцюга ресурсозбереження, оптимізується структура посівних площ сільськогосподарських угідь в аграрних підприємствах. Цільовою функцією є вираз для прибутку. Варіантами моделі є посівні площі різних культур. Обмеження моделі - виробничі та маркетингові (наприклад, загальна кількість товарних зернових не повинна перевищувати 80% від потреби підприємства через ризик погіршення якості під впливом погодних факторів).

Таким чином, на основі аналізу різних наукових дисциплін теорії ресурсозбереження, статистичних даних та практичного досвіду встановлено, що створення інтегрованих структур в агропромисловому комплексі наразі є важливим резервом підвищення ефективності ланцюга ресурсозбереження. Негативні аспекти впливу природно-кліматичних і соціально-економічних умов на функціонування агропромислових і переробних галузей можуть бути компенсовані розвитком інтеграційних і коопераційних процесів та

ефективною адаптацією створених інтегрованих структур АПК до несприятливих умов внутрішнього і зовнішнього середовища.

На основі застосування системного підходу в статті розкрито зміст процесу адаптації інтегрованої структури, його особливості, пов'язані з потенціалом формування ресурсозберігаючих ланцюгів в АПК регіону, а також рівні та напрями процесів, що сприяють ресурсозбереженню в переробних галузях АПК. Адаптація в інтегрованому вигляді - це спрямований і безперервний двовимірний процес зміни параметрів і структури складної економічної системи, спрямований на досягнення оптимального рівноважного стану під постійним впливом як зовнішнього середовища, так і внутрішніх інтеграційних чинників. Процес адаптації відбувається на різних рівнях і різних стадіях ланцюга ресурсозбереження, де рівень ресурсозбереження відповідає вертикальній структурі інтеграційного утворення, а сфера - взаємодіючим функціональним елементам суб'єктів інтеграційних відносин.

Автором розроблено концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму стимулювання ресурсозбереження в переробних галузях АПК в умовах інтеграційного формування, що відповідає умовам ринкового середовища.

Ці засади включають систему оцінки ефективності. Механізми адаптації включають економічні елементи (бізнес-планування та аналіз, управління цінами, управління потоками ресурсів) та організаційні елементи (управління якістю, маркетингова підсистема, підсистема внутрішніх контрактів).

3.3. Концептуальні засади формування програми ресурсозбереження в агросфері

Агропромисловий комплекс як макросистема складається з трьох взаємозалежних відкритих систем, які споживають різні ресурси. Термін

"ресурс" означає "допоміжний засіб", але у сфері виробництва цей термін має й інше значення: це "основний засіб" для забезпечення технічного функціонування виробництва. В агропромисловому комплексі ресурси - це сукупність матеріальних і нематеріальних об'єктів, які використовуються або можуть бути використані у виробництві сільськогосподарської продукції.

Для формування системного уявлення про агропромислові ресурси необхідно проаналізувати історичний досвід їх класифікації: На думку М.А. Хвесика, природні ресурси можна класифікувати за походженням, відновлювальною здатністю, природним поновленням та доступністю. Природні ресурси поділяються на викопні, водні, ґрунтові, рослинні та тваринні [29]. Однак ця класифікація не враховує такі важливі види ресурсів, як атмосфера та клімат. На думку автора, необхідно враховувати підприємницькі фактори та класифікувати численні ресурси підприємства на основі їх практичного використання (рис. 3.11).

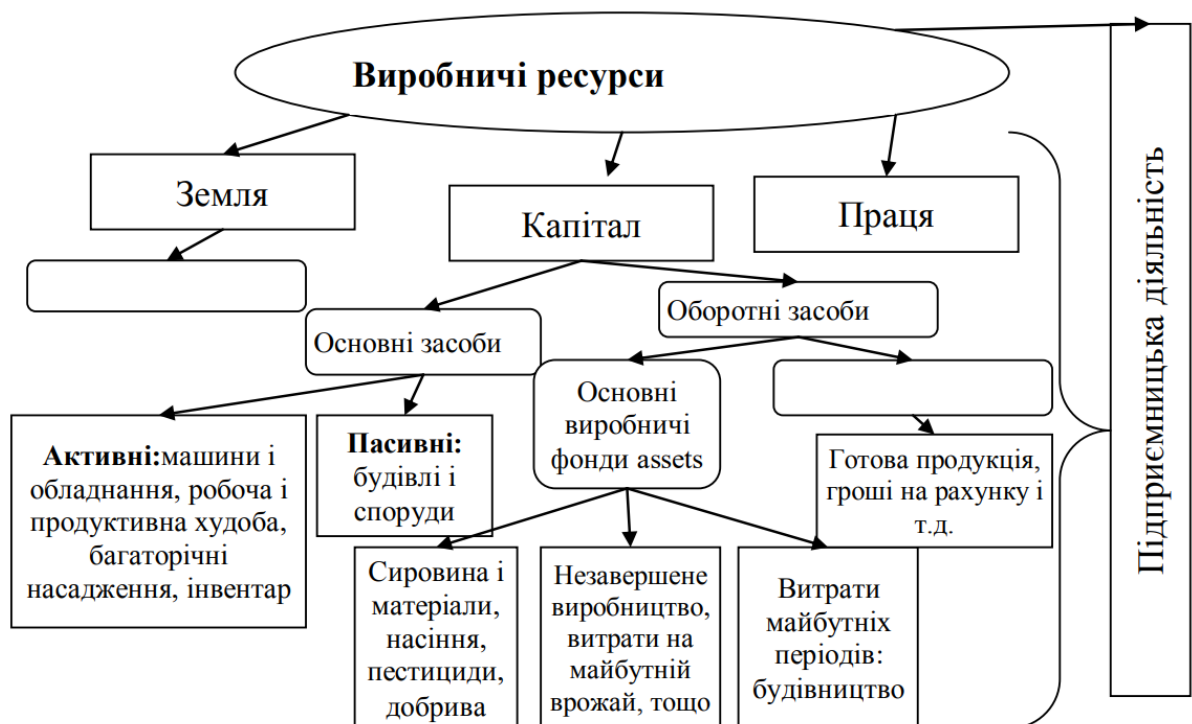

Рисунок 3.11 – Класифікація виробничих ресурсів підприємства

Для раціонального використання наявних ресурсів підприємства розробляють економічні, організаційні, технічні та інформаційні інструменти, які складають комплекс заходів з ресурсозбереження.

У багатьох країнах ресурсозбереження є частиною державної політики: Федеральний закон про дослідження і розробки в галузі сировини і матеріалів [40], прийнятий у США в 1980 р., передбачає поширення мало- і безвідходних технологій, концепцію спрямування науково-технічних та інвестиційних ресурсів на створення і використання ресурсозберігаючих і надійних технічних засобів і технологій, концепцію збереження природних ресурсів і залежності від імпорту ресурсів для ресурсозбереження, чітку поетапну реалізацію політики ресурсозбереження, поширення систем раннього попередження і на їх основі переважне поєднання ресурсозберігаючих та екологічних цілей.

Розроблена в Україні програма переходу до ринку не приділяє достатньої уваги питанням ресурсозбереження. На наш погляд, таке ставлення є принципово неправильним. Це особливо актуально в умовах, коли сільське господарство стикається з дефіцитом фінансових і матеріально-технічних ресурсів. Більше того, ресурсозбереження - це комплексне питання, яке потребує цілеспрямованої інвестиційної, фінансово-кредитної, податкової, правової та науково-технічної політики. Для цього, на думку Н.О. Кондратенко, необхідно створити механізм ресурсозбереження, який являє собою систему взаємопов'язаних економічних елементів, що сприяє економії матеріальних, технологічних, трудових і фінансових ресурсів, впроваджуючи ресурсозберігаючі заходи, які в основному відображають результати науково-технічного прогресу. мінімізації витрат усіх ресурсів, як фінансових, так і природних, та забезпечення виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції [9,10].

Таким чином, до складових програми ресурсозбереження слід віднести систему показників обліку споживання, аналіз використання, виявлення основних тенденцій розвитку, аналіз ресурсозберігаючої техніки, технології

та способів виробництва, впровадження оптимальних заходів, методи розрахунку економічної ефективності нових ресурсів, ресурсозберігаючої техніки, технології та способів виробництва, планування та прогнозування ресурсозбереження, стимулювання ресурсозберігаючих фінансово-кредитних заходів, а також цінову політику в АПК. Такі програми ресурсозбереження є ефективними, якщо всі заходи реалізуються комплексно, з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва. Ці заходи можна поділити на економічні, організаційні, технічні та інноваційні (рис. 3.12).

Рисунок 3.12 – Основні напрямки ресурсозбереження

Сільське господарство України зазнало значних соціально-економічних перетворень в результаті аграрної реформи. Докорінно змінилися економічні, фінансові та правові умови господарювання, а на зміну адміністративно-плановій системі прийшла ринкова. Ресурсозбереження в сільському господарстві забезпечується такими економічними заходами. Встановлення раціональних норм споживання ресурсів, облік ресурсозбереження, матеріальне стимулювання ресурсозбереження, державне стимулювання

ресурсозбереження (ціноутворення, фінансування, агропромислові відносини).

Важливо враховувати вплив організаційних факторів. Більшість сільськогосподарських підприємств працюють на землі, орендованій у дрібних землевласників. 6913526 осіб набули права співвласності на землю, що відповідає 15% від загальної кількості населення або близько 48% сільського населення України [25]. Площа сільськогосподарських угідь у власності особистих селянських господарств збільшується: За даними Держгеокадастру, в процесі реструктуризації в Україні було створено і функціонує близько 38 000 нових сільськогосподарських організацій, які використовують 18,5 млн. га сільськогосподарських угідь, або 44,6% від загальної площі. Найбільша частка сільськогосподарських земель використовується товариствами з обмеженою відповідальністю (ТОВ) (48,7%), тоді як найменша частка (4,4%) використовується акціонерними товариствами (АТ) (813 тис га). Середній розмір сільськогосподарських підприємств в Україні становить 487 га, варіюючись від 195 га у фермерських господарствах до 1202 га в сільськогосподарських акціонерних товариствах. В результаті розвитку інтеграційних процесів 5,85 млн. га сільськогосподарських земель (28% площі, що використовується сільськогосподарськими підприємствами) знаходяться в управлінні агрохолдингових компаній. Це створює багаторівневу економіку в сільському господарстві.

Аграрний сектор потребує великої кількості матеріалів, енергії, фінансів та інших ресурсів. Ресурсні потоки в аграрному секторі можна поділити на зовнішні, внутрішні та зовнішні. Зовнішні ресурсні потоки включають енергетичні ресурси, метали, металопродукцію, верстати, машини, пластмаси, комплектуючі, мінеральні ресурси, фінансові, комунікаційні та правові ресурси, а також деякі інші види ресурсів. Цей ресурсний потік характеризується надходженнями в аграрний сектор з інших економічних, інформаційних та правових секторів (рис. 3.13).

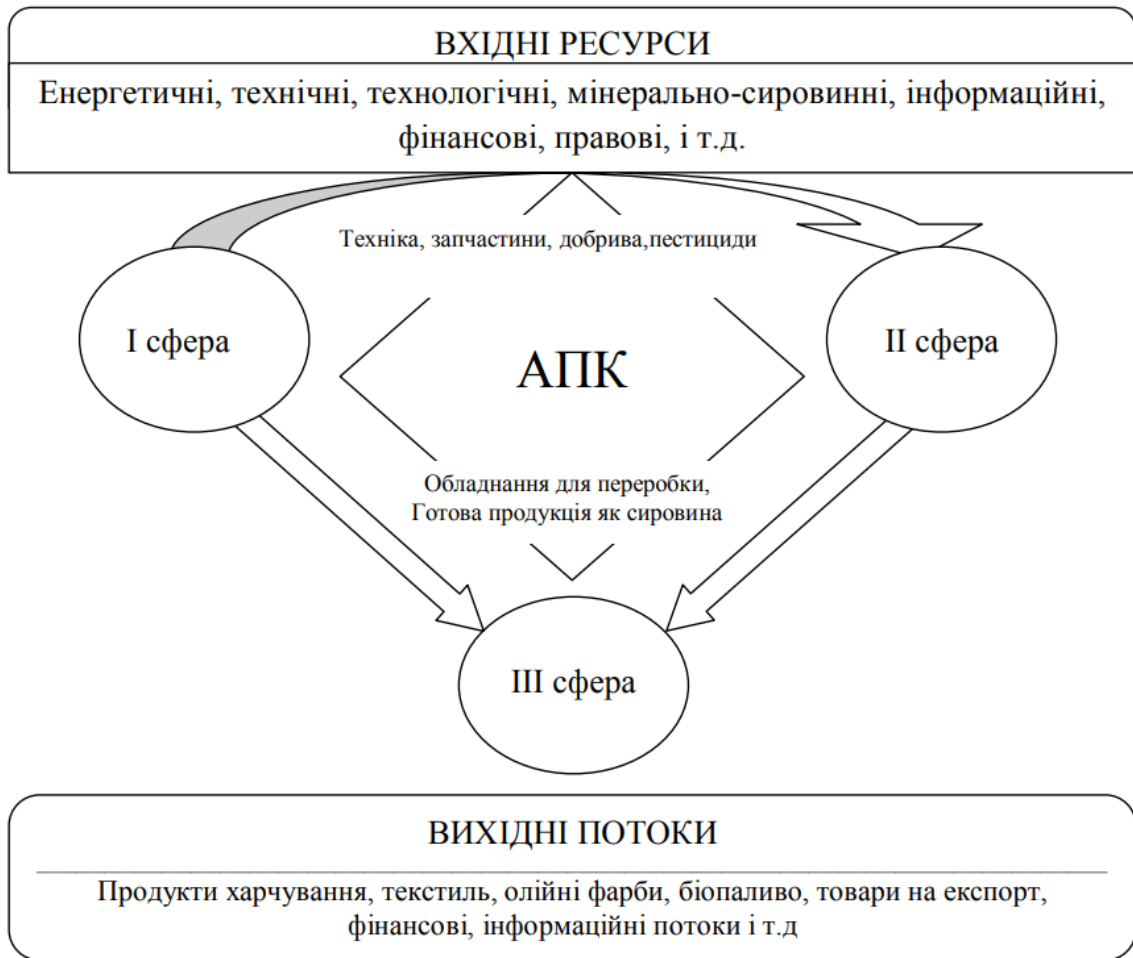

Рисунок 3.13 – Схема руху ресурсів

У ринковій економіці ціни є інструментом контролю за використанням ресурсів та перерозподілу доходів між різними верствами населення. Тому проаналізовані нами сектори повинні отримувати фінансову підтримку від держави, що, як свідчить наш аналіз, не є можливим.

У світлі вищесказаного, дуже важливо, щоб наявні ресурси були спрямовані на підтримку продуктивних сільськогосподарських виробників. Багато сільськогосподарських підприємств не мають достатніх фінансових ресурсів для оновлення своєї фізичної та технологічної інфраструктури, тому уряд запровадив заходи підтримки. Наприклад, чинне законодавство дозволяє лізинг основних засобів. Однією з найбільш прогресивних форм оренди є лізинг, який означає, що орендодавець надає основний засіб в оренду на вимогу орендаря (з правом або без права його викупу). У цьому

випадку можливі два варіанти: лізингодавець може або визнати актив на своєму балансі, або передати його на баланс лізингоодержувача. Однак слід зазначити, що лізингова компанія є посередником, а посередницькі послуги збільшують ціну.

Тому, сільськогосподарським підприємствам та фермерам вигідніше сплачувати вартість придбаного обладнання одразу, тобто без послуг посередника, але вони не завжди мають такого посередника. У розвинених країнах лізингові компанії користуються пільговими податковими та кредитними умовами, що значно знижує вартість посередницьких послуг лізингодавців та вартість придбаного обладнання. Однак навіть придбання такої нової техніки є недоступним для багатьох сільських товаровиробників.

Одним із способів прямого стимулювання ефективного використання матеріальних ресурсів є планування та розподіл прибутку відповідно до ресурсів, включаючи економію матеріальних витрат. Недоцільно сплачувати до бюджету за отриманий прибуток, а всю суму слід перераховувати до фонду економічного стимулювання підприємств і організацій агропромислового комплексу [3].

Серед найважливіших стимулів розвитку сільськогосподарського виробництва особливе місце посідає оплата праці. З переходом до натурального і самостійного виробництва її вплив на всі складові ефективності суспільного виробництва зростає. Стимулююча функція оплати праці ґрунтується на організаційних принципах і формах, які гармонійно поєднують інтереси працюючого населення в раціональному використанні всіх наявних ресурсів. Прогресивну систему стимулювання слід розглядати як систему, що спонукає працівників підприємств спрямовувати всі свої зусилля на збільшення обсягів виробництва і зайнятості, підвищення продуктивності праці та зниження ресурсоемності своєї продукції.

Це означає оптимізацію сівозмін, використання добрив, природне відновлення родючості ґрунтів та застосування ресурсозберігаючих технологій при виробництві та переробці продукції. Реалізація цих заходів

призведе до збільшення виробництва завдяки раціональному використанню землі, праці, матеріалів та фінансів.

Впровадження нових сортів сприяє збільшенню врожайності сільськогосподарських культур, підвищенню стійкості до несприятливих умов навколишнього середовища, хвороб та шкідників, покращенню споживчих характеристик продукції та спрощенню технологій вирощування, збирання та зберігання. Високоврожайні сорти збільшують коефіцієнт розмноження насіння, зменшують витрати на одиницю продукції та створюють передумови для прискореної сортозаміни. Стійкі до шкідників сорти зменшують потребу в засобах захисту рослин і знижують втрати продукції [31].

Однак нові сорти мають вищі вимоги до агрономічного фону і потребують відповідної агротехніки, що є складним завданням в сучасних умовах. При цьому найбільші переваги можна отримати, використовуючи елітне або первинне розмножене насіння та вносячи мінеральні й органічні добрива.

Сьогодні агробізнес скоротив внесення добрив у п'ять разів, а деякі взагалі не вносять добрива через брак ресурсів. Відносно стабільні норми висіву знизили вартість насіння на одиницю продукції та підвищили рентабельність інвестицій у хімікати, паливо та інші ресурси.

На даному етапі існує нагальна потреба в розробці методів інтенсифікації сільського господарства на основі використання науково-технічних досягнень у таких сферах, як хімічне поліпшення ґрунтів, селекція сортів, регулювання середовища зростання, захист рослин, організація та стимулювання праці на основі кінцевих результатів.

Інтенсифікація сільського господарства повинна здійснюватися не лише шляхом кількісного збільшення виробничих ресурсів, але й шляхом більш раціонального та ефективного їх використання. З огляду на це, важливим напрямом інтенсифікації є застосування інтенсивних та ресурсозберігаючих технологій виробництва. Ресурсозберігаючі технології

дозволяють знизити прямі витрати праці та матеріаломісткість продукції, дотримуватися екологічних вимог щодо використання земельних ресурсів, значно підвищити врожайність, поліпшити якість, збільшити обсяги виробництва продукції та отримати більший прибуток. Передумовами для впровадження таких технологій є висока культура землеробства, дотримання науково обґрунтованої сівозміни, наявність систем машин та компетентних людських ресурсів.

Основними напрямками технологічного розвитку в сільському господарстві є: впровадження раціональних схем розміщення рослин для найбільш ефективного використання землі та техніки; скорочення кількості агротехнічних прийомів на основі комбінування в складних агрегатах (посів і внесення добрив); потокове виконання окремих технологічних операцій (збирання зернових, прибирання соломи в полі, оранка зябу тощо), впровадження високоврожайних сортів сільськогосподарських культур.), використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур, впровадження ресурсозберігаючих сівозмін, раціональне використання матеріальних і трудових ресурсів, посів на занедбаних землях

Впровадження ресурсозберігаючих сівозмін, раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Однак наука поки що не пропонує ресурсозберігаючих технологій для всіх видів продукції. Для деяких видів продукції розроблені лише специфічні ресурсозберігаючі технології, впровадження яких може знизити витрати на виробництво. Раціональне використання ресурсів дозволяє значно збільшити обсяги виробництва при незмінних матеріальних і трудових витратах без додаткових інвестицій.

Науково обґрунтована сівозміна є основою раціонального використання орних земель та підвищення культури землеробства. Правильна сівозміна забезпечує ефективне використання ґрунтової вологи та родючості, більш ефективну боротьбу з бур'янами, шкідниками та хворобами рослин, а також запобігання ерозії ґрунту. При розробці сівозмін необхідно

дотримуватися основних вимог, таких як збільшення виробництва сільськогосподарських культур для задоволення ринкового попиту, забезпечення міцної кормової бази, ефективного використання виробничих ресурсів та поглиблення спеціалізації на фермерських господарствах.

Агрономічні служби повинні зосередитися на оновленні сортів. Широке використання мінеральних та органічних добрив є важливим фактором досягнення стабільних врожаїв. Однак вони повинні застосовуватися в сівозміні відповідно до певних систем, які забезпечують родючість ґрунту.

В останні роки використання добрив значно скоротилося через високі ціни на них. Заходи, що вживаються урядом для підтримання родючості ґрунтів, вже не здатні запобігти деградації ґрунтів. Згідно з аналізом виконання Національної комплексної програми підвищення родючості ґрунтів України на 1996-2000 роки (2 етап), затвердженої постановою Кабінету Міністрів України, не виконано жодного пункту.

Необхідність внесення добрив для підвищення родючості ґрунтів зумовлена низькою природною родючістю (середнє внесення мінеральних добрив в Україні за 1990-1999 рр. зменшилося з 88 кг/га до 15 кг/га, а органічних - з 3,5 т/га до 0,9 т/га). За оцінками вчених, винос поживних речовин з ґрунту перевищує їх надходження в 4-5 разів. За даними Інституту ґрунтознавства та агрохімії Національної академії аграрних наук України, при щорічній врожайності зерна 15-20 т/га без внесення добрив азотне живлення рослин може бути недостатнім через 5-10 років, фосфорне - через 10-15 років, калійне та сірчане - через 15-20 років. Дія мінеральних добрив значно посилюється, якщо одночасно вносити органічні добрива. Щоб уникнути дефіциту в балансі органічної речовини, щорічне внесення органіки повинно бути в межах 7-15 тонн на гектар; у 1998 та 1999 роках було внесено 0,9 та 0,8 тонн на гектар відповідно. Стан родючості ґрунтів наведено в таблиці 1.2.

Згідно з дослідженнями вчених Інституту зернового господарства та агропромислового комплексу Національної академії аграрних наук України, для відновлення гумусу на орних ґрунтах України необхідно щорічно вносити 840 млн. тонн органічних добрив (тобто не менше 6 т/га компосту). Наразі 17-20% потреби в добривах можна задовольнити за рахунок компосту та посліду. При такому співвідношенні продуктів до 20% потреби можна задовольнити за рахунок заорювання соломи та посіву сидератів. Серед бобових культур люпин є однією з найефективніших культур з точки зору фіксації молекулярного азоту в повітрі та накопичення його в ґрунті. Люпин виробляє азоту, еквівалентного 4,5-5 тоннам аміачної селітри з гектара без додаткових витрат невідновлюваної енергії.

Ринкові відносини та конкуренція стрімко змінюють організацію сільськогосподарського виробництва. Світовий досвід показує, що брак інформації перешкоджає прибутковій діяльності багатьох фермерів. Сьогодні багато сільгоспвиробників в Україні працюють у збиток, оскільки вони не поінформовані про поточну швидкозмінну цінову кон'юнктуру і не можуть швидко приймати рішення щодо використання нових сортів і технологій. Тому дорадчі служби повинні ефективно функціонувати, щоб інформувати виробників про важливі наукові розробки та зосереджувати зусилля науковців на актуальних питаннях.

Дорадчі послуги впроваджуються у восьми областях України і спрямовані на підвищення рівня сільськогосподарських знань агровиробників. Вона має на меті підвищити рівень сільськогосподарських знань сільських товаровиробників у різних галузях агропромислового комплексу, ознайомити їх з науковими результатами та кращими практиками, зорієнтувати у прийнятті відповідних рішень для успішного розвитку виробництва, переробки та збуту продукції. Співробітники дорадчих служб допомагають сільським виробникам отримати доступ до необхідної інформації та інформують дослідників про потреби виробників.

В Україні інформаційно-консультаційні послуги, тобто поширення науково-технічної інформації та передового досвіду, донедавна здійснювала Державна система науково-технічної інформації (ДССНТІ), до складу якої входили федеральні, міжгалузеві, міжрегіональні та галузеві органи НТІ. Крім інформаційної діяльності, органи НТІ займалися також організацією впровадження досягнень науки, техніки і передового досвіду, розробкою планів впровадження та контролем за їх виконанням.

Створення дорадчих служб в Україні є одним з найбільш динамічних секторів ринкової інфраструктури (рекламні агентства, оптові брокери, торгові центри та інформаційні служби, аукціони, торгові компанії, ярмарки, торгові біржі, оптова торгівля), а їх завдання - сприяти створенню та розвитку дорадчих служб.

Крім того, на дорадчі служби покладено завдання пошуку необхідної науково-технічної інформації на замовлення виробників. За наявності комп'ютерної системи зв'язку необхідна інформація може бути отримана з наступних джерел отримуються з актуальних баз даних. За відсутності телекомунікацій використовується інформація на паперових носіях.

Основними функціями дорадчої служби є: а) надання дорадчих послуг з організаційно-економічних та технічних питань виробництва продукції рослинництва і тваринництва; б) реклама, науково-технічне консультування з питань переробки та зберігання сільськогосподарської продукції на основі створення та просування банків інновацій, впровадження нових технологій, продуктивних порід тварин, високоврожайних сортів сільськогосподарських культур, нових видів техніки та обладнання, оперативне консультування з питань боротьби з хворобами тварин і рослин та ін. Дані опитування виявили значну зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників майже в усіх сферах спеціалізації. Аналіз цих даних став поштовхом до створення Національної програми розвитку сільського господарства, яка передбачає використання низьковитратних енергозберігаючих технологій у рослинництві та тваринництві. Впроваджено цільові програми державної

підтримки тваринництва та елітного насінництва, які обґрунтовують необхідність проведення економічних розрахунків у всіх сферах аграрного сектору. Прийнято програми підвищення продуктивності (наприклад, використання місцевих органічних добрив, вапнякових матеріалів, вирощування сидератів). Вживаються заходи з регулювання цін на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки. Заохочується диверсифікація економіки та розвиток різних форм власності. Визначено завдання організувати колективне навчання персоналу антикризовому управлінню. Відповідно до цього були виконані наступні завдання.

Фахівці інформаційно-консультаційної служби реалізують державну політику через цільові програми, спрямовані на реорганізацію відносин щодо інформаційного забезпечення сільських товаровиробників.

Система дорадництва включає державну інформаційну систему, яка інтегрує ринкові дані та поділяється на два рівні (державний та районний). Вона організована на базі органів управління агропромисловим комплексом і фінансується з державного бюджету та бюджетів різних рівнів. Система забезпечує об'єктивність і достовірність інформації про стан і кон'юнктуру ринку агропромислового комплексу, орієнтуючись при цьому на інтереси споживачів інформації при зборі, обробці та поширенні цієї інформації, а також аналітичних матеріалів про кон'юнктуру ринку найважливіших видів сільськогосподарської та продовольчої продукції. Крім того, збиратиметься інформація про логістичні продукти та послуги для сільської місцевості. Основними джерелами ринкової інформації для фахівців СІР є сільськогосподарські виробники, переробні підприємства, споживчі кооперативи, хлібоприймальні пункти, овочеві бази, оптові ринки, роздрібні торговці та біржі. Ринкова інформація поширюється через комп'ютерні мережі, Інтернет, засоби масової інформації та телефонні дзвінки.

Міністерство аграрної політики та продовольства створило Головний інформаційно-консультаційний центр (ГІКЦ), який включає відділ регіонального розвитку, відділ дорадчих послуг, відділ інформаційних

ресурсів та навчання, відділ розвитку технологій та відділ аналізу та розробки інноваційних проектів.

Інформаційно-консультаційні послуги для сільських товаровиробників та органів управління АПК надаються в основному за такими напрямками: безкоштовні інформаційні послуги, управлінський консалтинг, включаючи бізнес-планування, аудит.

Антикризове управління в агропромисловому комплексі - Тернопільська та Полтавська області; маркетинг - Львівська, Рівненська та Івано-Франківська області.

Успіх підприємств значною мірою залежить від збуту їхньої продукції, тобто від маркетингової діяльності агровиробників. Тому підприємства, що виробляють різноманітну продукцію, а також фермерські господарства, які продають значну частину своєї продукції за межі району чи області, потребують підтримки маркетингових служб. Якщо ж кількість реалізованої продукції невелика, то доцільно створити таку службу на районному або обласному рівні. Організувавши маркетинг на всіх рівнях, керівники та спеціалісти сільськогосподарських підприємств зможуть отримувати інформацію про ситуацію з попитом та пропозицією на продукцію, а також про те, хто і за якою ціною має найкращі можливості для її продажу. Більше того, такі послуги повинні позитивно вплинути на ефективність виробництва та збуту, оскільки вони можуть допомогти у проведенні маркетингових досліджень та розробці необхідних маркетингових стратегій.

Програми ресурсозбереження в сільському господарстві повинні поєднувати суспільні, колективні та індивідуальні вигоди для досягнення максимального результату з наявними ресурсами, враховуючи специфіку сільського господарства. Економічні, організаційні, технологічні та інноваційні заходи разом формують модель ресурсозберігаючих технологій. Розглянемо механізми ресурсозбереження в розвитку АПК, що є предметом нашого дослідження, на прикладі сільськогосподарського підприємства, що

займається рослинництвом в АПК та запропонуємо структурну схему вирішення наукових завдань, наведену на рис. 3.14.

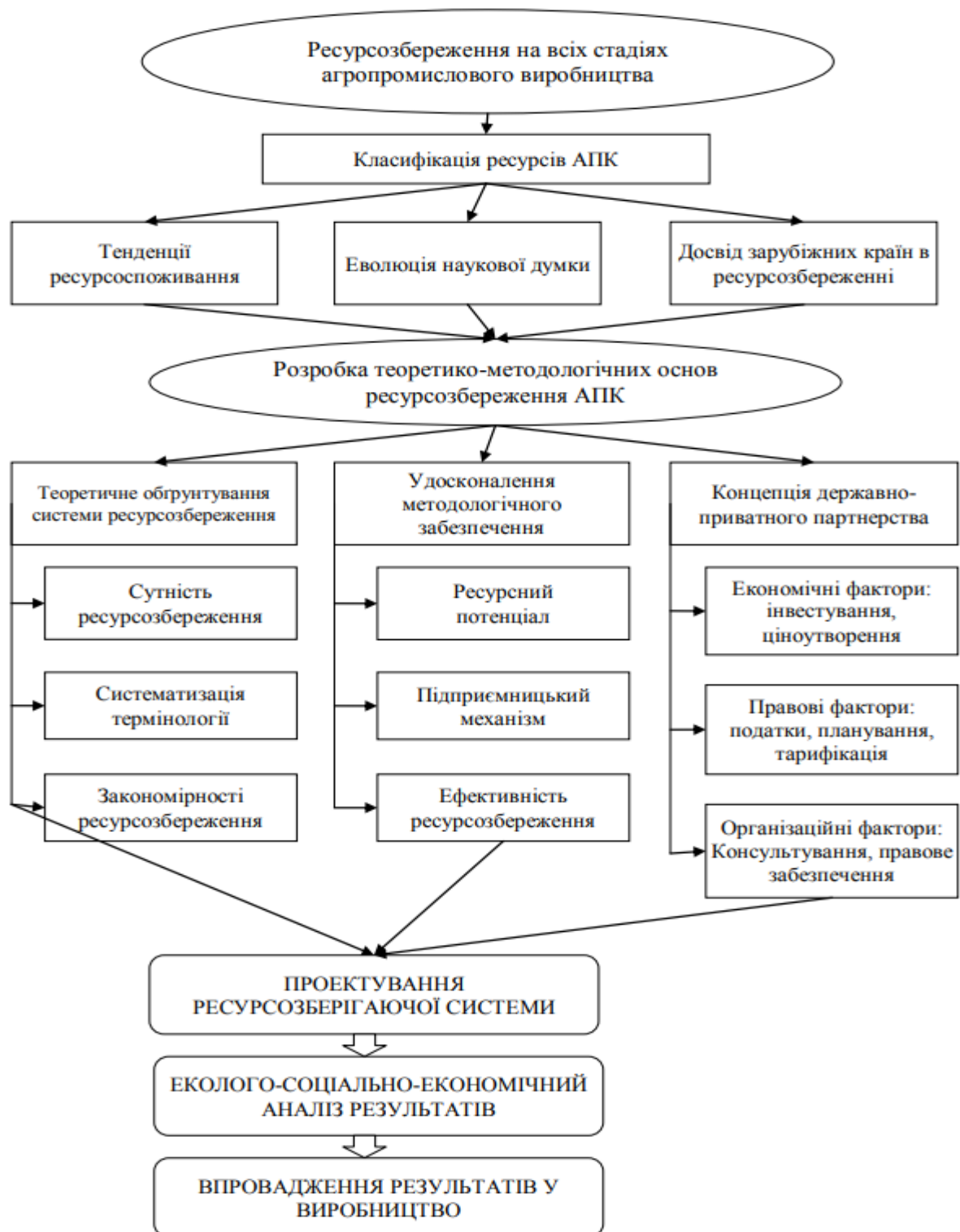

Рисунок 3.14 –Засади формування програми ресурсозбереження в агросфері

Комплекс наукових досліджень поділяється на блоки, що об'єднують взаємопов'язані підзадачі, а саме

- Складання загальної класифікації агропромислових ресурсів та ресурсних потоків;

Аналіз світових, національних та регіональних тенденцій ресурсоспоживання та ресурсозбереження; Наукові дослідження з питань ефективного використання ресурсів; Аналіз кращого науково-практичного досвіду ресурсозберігаючої діяльності в розвинутих аграрних країнах;

- Роз'яснення сутності ресурсозбереження, систематизація термінології з урахуванням галузевих особливостей аграрних регіонів та теоретичне обґрунтування ресурсозберігаючого способу життя на основі визначення закономірностей процесів ресурсозбереження;

- кількісної оцінки виробничого та ресурсозберігаючого потенціалу агропромислового сектору; комплексної оцінки екологічної, соціальної та економічної ефективності проєктів; удосконалення методичного забезпечення планування систем ресурсозбереження;

- розробка концептуальних положень щодо ефективного управління процесами ресурсозбереження в агропромисловому комплексі на науковій основі за рахунок спеціалізованих товарів, експортних товарів, засобів виробництва, фінансових та інформаційних ресурсів.

Теоретичні дослідження, проведені за авторською структурною схемою, є основою для програмування інноваційних ресурсозберігаючих проєктів в агропромисловому комплексі та ринкового державного управління їх розвитком. Особливий ресурсний потенціал сільськогосподарського виробництва формується у складній взаємодії природних, економічних, інформаційних та правових ресурсів. Цей перелік відповідає категорії "ресурси". Таким чином, формування теоретико-методологічних засад ресурсозберігаючої структури агросектору базується на розкритті організаційно-економічної сутності системи ресурсозбереження в агроекономіці та описі організаційно-економічних закономірностей її функціонування, а також на оцінці ресурсозберігаючого потенціалу

агропромислового сектору та підвищенні його ефективності використання природних ресурсів, що має ґрунтуватися на якісному доповненні методичного інструментарію. Доцільно посилити стимулюючу та плануючу функції держави у розвитку процесів ресурсозбереження в агропромисловому комплексі можливо через пріоритетні національні та регіональні програми ресурсозберігаючих інновацій в агропромисловому комплексі, що базуються на інвестиціях, цінах, податках, тарифах, амортизаційних відрахуваннях, інформації, законодавстві та інших нефінансових чинниках регулювання. Ресурсозберігаючі процеси на підприємствах мають позитивний вплив на широке коло суб'єктів, які визнають їх успішність.

Рисунок 3.15 – Суб'єкти отримання ефекту від ресурсозбереження

Наприклад, це підприємства, що впроваджують ресурсозберігаючі заходи, споживачі їхньої продукції, постачальники та працівники. Для кожного з цих суб'єктів наслідками ресурсозбереження є покращення умов ведення бізнесу, збільшення доходів та підвищення якості продукції.

ВИСНОВКИ

В аграрному секторі ефективність використання потенційних продуктивних сил проявляється в узагальненій формі ресурсозбереження. Під ресурсозбереженням розуміють систему заходів, яка забезпечує найбільш ефективне використання трудових, земельних, водних і матеріальних ресурсів і гарантує послідовне зниження ресурсоемності виробництва, тобто зменшення питомих витрат різних виробничих ресурсів на одиницю продукції. Іншими словами, ресурсозбереження - це зменшення витрат різних виробничих ресурсів на одиницю продукції.

Тому ефективне збереження ресурсів у країні може бути досягнуто шляхом просування маловідходних та безвідходних технологій, концентрації науково-технічних та інвестиційних зусиль на створенні ресурсоефективних та надійних систем машин, зменшення залежності від імпортованих природних ресурсів, розробці нових матеріалів та інтеграції використання вторинних ресурсів.

Враховуючи важливість продовольчої безпеки та зростаюче антропогенне навантаження на природу, в розвинутих країнах зростає тенденція до створення фермерських господарств, які виробляють екологічно чисту сільськогосподарську продукцію (органічні продукти).

Автором розроблено концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму стимулювання ресурсозбереження в переробних галузях АПК в умовах інтеграційного формування, що відповідає умовам ринкового середовища.

Таким чином, до складових програми ресурсозбереження слід віднести систему показників обліку споживання, аналіз використання, виявлення основних тенденцій розвитку, аналіз ресурсозберігаючої техніки, технології та способів виробництва, впровадження оптимальних заходів, методи розрахунку економічної ефективності нових ресурсів, ресурсозберігаючої техніки, технології та способів виробництва, планування та прогнозування

ресурсозбереження, стимулювання ресурсозберігаючих фінансово-кредитних заходів, а також цінову політику в АПК.

Одним із способів прямого стимулювання ефективного використання матеріальних ресурсів є планування та розподіл прибутку відповідно до ресурсів, включаючи економію матеріальних витрат.

Програми ресурсозбереження в сільському господарстві повинні поєднувати суспільні, колективні та індивідуальні вигоди для досягнення максимального результату з наявними ресурсами, враховуючи специфіку сільського господарства. Економічні, організаційні, технологічні та інноваційні заходи разом формують модель ресурсозберігаючих технологій.

Отже, формування теоретико-методологічних засад ресурсозберігаючої структури агросектору базується на розкритті організаційно-економічної сутності системи ресурсозбереження в агроekonomіці та описі організаційно-економічних закономірностей її функціонування, а також на оцінці ресурсозберігаючого потенціалу агропромислового сектору та підвищенні його ефективності використання природних ресурсів, що має ґрунтуватися на якісному доповненні методичного інструментарію. Доцільно посилити стимулюючу та плануючу функції держави у розвитку процесів ресурсозбереження в агропромисловому комплексі можливо через пріоритетні національні та регіональні програми ресурсозберігаючих інновацій в агропромисловому комплексі, що базуються на інвестиціях, цінах, податках, тарифах, амортизаційних відрахуваннях, інформації, законодавстві та інших нефінансових чинниках регулювання. Ресурсозберігаючі процеси на підприємствах мають позитивний вплив на широке коло суб'єктів, які визнають їх успішність.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник для студентів ВНЗ / В.Г.Андрійчук ; Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. В. Гетьмана". – К. : КНЕУ, 2015. – 783 с.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія / В. Г. Андрійчук; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2005. – 290 с
3. Беляєва Г. Є. Управління еколого-економічним потенціалом та застосування механізму ресурсозбереження у забезпеченні фінансовоекономічної безпеки вугледобувних підприємств : монографія / Г. Є. Беляєва, В. М. Антоненко, Г. О. Портнова, О. Л. Беляєва, Н. В. Ушенко; ДВНЗ "Донец. нац. техн. ун-т". – Донецьк : ДонНТУ, 2013. – 304 с.
4. Вовк І. П. Особливості впровадження заходів ресурсозбереження та методика визначення їх ефективності на машинобудівних підприємствах в контексті ресурсономії / І. П. Вовк // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2012. – № 4. – С. 107-117
5. ДСТУ 3051-95 (ГОСТ 30166-95) Ресурсозбереження. Основні положення. Чинний від 1997.01.01. – К.: Держстандарт України, 1996. – 15 с.
6. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / [Збарський В. К., Бабієнко М. Ф., Кулаєць М. М., Синявська І. М., Хоменко М. П.]; за ред. проф. В. К. Збарського. – К. : Агроосвіта, 2013. – 352 с.
7. Єрохін С. А. Політика модернізації і механізми зміни секторальної структури економіки / С. А. Єрохін // Економічний простір. – 2014. – № 87. – С. 50-60
8. Жаліло Я. А. Деформації моделі економічного зростання в мовах політико-економічного циклу й перспективи їх подолання / Я. А. Жаліло // Фінанси України.– 2007. – № 10. – С. 139-147
9. Кондратенко Н. О. Механізми підвищення ефективності ресурсозбереження у регіональних економічних системах / Н. О. Кондратенко, В. Н. Тарадай // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 970. Вип. 81. (Серія «Економічна»). – С. 266 – 273
10. Кондратенко Н. О. Стратегія ресурсозбереження регіональних економічних систем : монографія / Н. О. Кондратенко. – Х. : НТМ, 2010. – 362 с
11. Ляшенко І. О. Особливості та перспективи розвитку ресурсозбереження в Україні [Електронний ресурс] / І. О. Ляшенко // Ефективна економіка. – 2012. – № 11. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

12. Мазнів Г. Є. Геоінформаційні технології в аграрному виробництві / Г. Є. Мазнів // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 133
13. Малік М. Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологобезпечного агропромислового виробництва / М. Й. Малік, М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3–12
14. Малік М. Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132–139.
15. Маракулін П. П. Земля та раціональне її використання / П. П. Маракулін ; за ред. О. А. Бугуцького. – К. : Урожай, 1983. – С. 25.
16. Мельничук Н. В. Оцінка ефективності ресурсозбереження на рівні підприємства [Електронний ресурс] / Н. В. Мельничук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування, 414 2011. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal//Chem_Biol/Vnuvgrp/ekon/2011_4/Vek5627.pdf
17. Могилова М. М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі / М. М. Могилова, Я. К. Білоусько, Г. М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 61-67
18. Модель розвитку галузей економіки України : монографія / ред.: С. О. Гуткевич; . – К., 2011. – 471 с.
19. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України [Електронний ресурс] // Мінагрополітики, Центрдержродючість, НААНУ, ННЦ ІГА імені О.Н.Соколовського, НУБіП. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.iogu.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/stan_gruntiv.pdf.
20. Про результати аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. Бюлетень Рахункової палати України. – К. : Рахункова палата України, 2015. – 39 с.
21. Ресурсний потенціал аграрної сфери: проблеми та завдання ефективного використання : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко, О. В. Ковальова [та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 76 с
22. Россоха В. В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В. В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов : зб. матеріалів Одинадятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, К., 26-27 лют. 2009 р. / редкол. П. Т. Саблук [та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 135.
23. Саблук П. Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Т. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4-18.
24. Сотник І. М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження : монографія / І. М. Сотник. — Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2008. — 330 с.

25. Статистичний збірник «Сільське господарство» за 2014 рік / за ред Ю. М. Остапчука. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 390 с.
26. Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України» на 1 січня 2015 року. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 17 с.
27. Сучасна земельна політика України / А. Д. Юрченко, Л. Д. Греков, А. М. Мірошниченко, А. В. Кузьмін. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 260 с
28. Україна: огляд ринку праці за січень 2009 р. Проект ENPI 08-14 Black Sealabour market reviews. – С. 27.
29. Хвесик М. А. Економіка природокористування : підручник / М. А. Хвесик, С. М. Рогач, М. М. Кулаєць, Л. А. Ільків, Т. П. Авраменко; ред.: М. А. Хвесика. – К. : Компринт, 2013. – 333 с.
30. 312. Шевчук В. Я. Економічний механізм стимулювання ресурсозбереження / Василь Якович Шевчук. // Вісник КНУТД. – 2016. – № 1. – С. 23–30.
31. Шевчук В. Я. Політика енергоефективного розвитку і зміни клімату. Монографія / В. Я. Шевчук, Н. Р. Малишева, Т. Т. Ковальчук, І. Г. Манцуров та ін. // За ред. В. Я. Шевчука. – К. : ЦП «Компринт», 2014. – 218 с.
32. Шумак Ж. Г. Экономические основы ресурсосбережения на предприятиях мясоперерабатывающей промышленности [Електронний ресурс] / Ж. Г. Шумак // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 297-29
33. Bradley D. Parrish (2010) Sustainability-driven entrepreneurship: Principles of organization design, Journal of Business Venturing, Volume 25, Issue 5, September 2010, Pages 510-523
34. Claassen, R., Cattaneo, A., Johansson, R., 2008. Cost-effective design of agri-environmental payment programs: U.S. experience in theory and practice. Ecological Economics 65, 737–752.
35. Gerasymchuk N. Agriculture market information infrastructure in Ukraine: perspectives of development : [Text] / William H. Meyers, N. A. Gerasymchuk // Формування ринкової економіки: [зб. наук. праць]. – Спец. вип. : Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій : [у 2 ч.]. – К. : КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 32–39
36. Gerasymchuk N. A. Development of methods for assessing the conditions of entrepreneurship in the economic climate of region / N.A.Gerasymchuk // Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej. Ekonomia i Nauki Humanistyczne № 19, 2012 - с. 21-24 - ISSN print : 1234-3684
37. Kalna-Dubinyuk T. P. The Development of Extension Service in Ukraine and the Worldwide Experience. Text-book / T. P. Kalna-Dubinyuk, S. R. Johnson – Kyiv: Agrarna nauka, 2005. – 200 с.

38. Kara, S., Ibbotson, S., & Kayis, B. (2014). Sustainable product development in practice: an international survey. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 25(6), 848-872
39. Keefe J. F. *The First 50 Years* / James F. Keefe. – Jefferson City: Missouri Department of Conservation, 1987. – 446 c.
40. Meyers, William H.; Westhoff, Patrick; Fabiosa, Jacinto F.; Hayes, Dermot J., *The FAPRI Global Modeling System and Outlook Process*, *Journal of International Agricultural Trade and Development* Vol. 6 no. 1 (2010): 1-19.
41. Naudé, W. (2011). *Entrepreneurship and Economic Development: Policy Design*. In *Entrepreneurship and Economic Development* (pp. 319-335). Palgrave Macmillan UK.
42. Nemtsev, S. N., & Kuzina, E. V. (2011). Soil protective moisture-and resource-saving tillage methods when growing spring wheat in the forest steppe of the Ulyanovsk Region. *Russian agricultural sciences*, 37(4), 327-329.
43. Otiman, P. I., Toderiu, F., Alexandri, C., Florian, V., Gavrilescu, C., Ionel, I., ... & Tudor, M. M. (2014). Sustainable Development Strategy for the Agri-food Sector and Rural Area–Horizon 2030. *Procedia Economics and Finance*, 8, 510-517.
44. Piaggio, M., Padilla, E., & Alcántara, V. (2013). *From global to local behind the relationship between the economy and the environment*. [Barcelona] : Universitat Autònoma de Barcelona, 2013 - 185 p.
45. Remble, A. A., Marshall, M. I., & Keeney, R. (2014). Household saving behavior and the influence of family-owned business. *Journal of Family and Economic Issues*, 35(3), 411-422.
46. *Towards a Sustainable Economic Paradigm: From Labour to Resource Productivity* – Proceeding for the conference // UNEP DTIE, 2013. – http://www.unep.org/dtie/Portals/126/At_a_glance_UK.pdf